

*Zavod za socijalnu i dječju zaštitu/Ministarstvo
rada i socijalnog staranja*

***STANDARDNE OPERATIVNE PROCEDURE ZA
MEĐUSEKTORSKU SARADNJU U RADU SA
DJECOM ŽRTVAMA NASILJA I ISKORIŠTAVANJA***

*Uz podršku Predstavništva UNICEF-a u
Crnoj Gori
2020*

Skraćenice

SE	Savjet Evrope
CRC	Konvencija o pravima djeteta
OCD	Organizacija civilnog društva
CSR	Centar za socijalni rad
EU	Evropska unija
ILO	Međunarodna organizacija rada
ZSDZ	Zavod za socijalnu i dječju zaštitu
MDT	Multidisciplinarni timovi
MZ	Ministarstvo zdravlja
MICS	Istraživanje višestrukih pokazatelja
MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja
MP	Ministarstvo prosvjete
MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
MoR	Memorandum o razumijevanju
OEBS	Organizacija za evropsku bezbjednost i saradnju
SOP	Standardne operativne procedure
UN	Ujedinjene nacije
UNICEF	Dječji fond Ujedinjenih nacija
SZO	Svjetska zdravstvena organizacija

Sadržaj

I. Uvod.....	4
II. Situacija u vezi sa nasiljem nad djecom i iskorištavanjem u Crnoj Gori.....	4
II.1. Covid-19 pandemic realities and challenges regarding protection of children victims of violence and or exploitation in Montenegro.....	7
III. Ciljevi SOP-ova	8
IV. Specifični ciljevi ovih SOP.....	8
VI. Djeca koja su posebno ranjiva na nasilje i iskorištavanje.....	14
VII. Vodeći principi za sve akcije SOP-ova.....	15
VIII. Nacionalni pravni okvir	17
IX. Institucije i organizacije odgovorne za implementaciju SOP	18
X. Postupak SOP.....	19
XI. Primjena SOP.....	19
SOP 1: IDENTIFIKACIJA, IZVJEŠTAVANJE, INICIJALNO UPUĆIVANJE I POSTUPANJE PO PRIJAVI.....	21
SOP 2: POČETNA PROCJENA RIZIKA, NEODLOŽNA INTERVENCIJA I PROCJENA POTREBE ZA ZAŠTITOM DJETETA I PORODICE.....	31
SOP 3: ZAŠTITA I POMOĆ DJETETU I PORODICI	39
SOP 4: PRAVNA ZAŠTITA I INFORMISANJE DJECE ŽRTAVA NASILJA I/ILI ISKORIŠTAVANJA.....	44
PRILOG 1 Primjer obrasca za konferenciju slučaja	49
PRILOG 2 Primjer individualnog plana slučaja – CSR.....	50
PRILOG 3 Primjer za pregled plana	52

I. Uvod

Ovaj dokument, pod nazivom Standardne operativni procedure (SOP), zamišljen je kao vodič za sve zainteresovane strane i relevantne pojedinačne aktere odgovorne za zaštitu i rad sa djecom žrtvama nasilja i iskorištavanja u Crnoj Gori. Cilj mu je da poboljša efikasnost rada svih zainteresovanih strana u cilju zaštite djece žrtava nasilja i iskorištavanja u Crnoj Gori.

Vlada Crne Gore prepoznaje vrijednost standardizovanog i usklađenog odgovora na nasilje nad djecom. Nijedna zainteresovana strana ne može samostalnim djelovanjem da riješi pitanje nasilja i iskorištavanja nad djecom na efikasan način. Ipak, koordinisani odgovor moguć je samo kada se utvrde jasni i koordinisani postupci.

Ovaj dokument usklađen je s nacionalnim zakonodavstvom o nasilju nad djecom i proističe iz Nacionalne strategije za prevenciju i zaštitu djece od nasilja 2017–2021, a izradile su ga, pregledale i odobrile zainteresovane strane na državnom nivou. SOP takođe prate međunarodne standarde, najbolje prakse i vodeće principe.

Opseg ovih standardnih operativnih procedura odražava činjenicu da, iako je potrebno da zainteresovane strane znaju sopstvene uloge i odgovornosti, podjednako je važno da sve one razumiju i cjelokupan proces koji podrazumijeva identifikaciju žrtava, procjenu, planiranje zaštite, sveobuhvatnu neposrednu pomoć, istragu i gonjenje. Ovakvo sveobuhvatno razumijevanje procesa omogućava koordinisano djelovanje kroz prethodno uspostavljene postupke upućivanja i postupanje u skladu s operativnim procedurama.

Ovaj SOP oslanja se na međusektorsku saradnju i koordinaciju koja uključuje sektore zdravstva, prosvjete i socijalnog staranja, organe za sprovođenje zakona i pravosudni sistem. Na nacionalnom nivou, Zavod za socijalnu i dječju zaštitu (ZSDZ) čija je jedna od primarnih odgovornosti unapređenje socijalne i dječje zaštite, posebno kvaliteta socijalne i dječje zaštite, imaće ključnu ulogu u obuci svih relevantnih stručnjaka o tome kako pravilno implementirati SOP.

Ministarstvo rada i socijalnog staranja, tj. centri za socijalni rad, imaće ključnu ulogu u koordinaciji. Njihov širok spektar nadležnosti i kapacitet da uključe više sektora u široku akciju presudan je za uspjeh ovog SOP-a.

II. Situacija u vezi sa nasiljem nad djecom i iskorištavanjem u Crnoj Gori

Izveštaj EU o napretku Crne Gore za 2019. godinu ukazao je da „Rodno-zasnovano nasilje i nasilje nad djecom i dalje predstavljaju pitanja koja iskreno zabrinjavaju“¹. Pored toga, Izveštaj EU o napretku Crne Gore za 2020. godinu navodi da „Do sada je napredak u ovoj oblasti i dalje ograničen. Glavni izazovi uključuju nedovoljne nacionalne kapacitete za sprovođenje multisektorskih i holističkih intervencija za sprečavanje i rješavanje nasilja nad djecom. Veoma mali broj prijavljenih slučajeva seksualnog nasilja nad djecom i dalje izaziva zabrinutost zbog nedovoljnog prijavljivanja i identifikacije žrtava“².

Ključni podaci iz UNICEF-ovog istraživanja o nasilju nad djecom u Crnoj Gori iz 2016. godine³ pokazuju da svaki drugi građanin tjelesno kažnjavanje smatra prihvatljivim kao i da vikanje na dijete ne predstavlja vid nasilja. Svaki treći građanin šamar i otvorene prijetnje djetetu ne smatra nasiljem, dok četvrtina ispitanih građana ucjenu ne doživljava kao oblik nasilja tokom podizanja djeteta.

Prema nalazima istraživanja o znanju, stavovima i praksama u vezi sa nasiljem nad djecom iz 2016. godine u Crnoj Gori, dvije trećine građana (67%) smatra da je udaranje djeteta, ako nije riječ o ozbiljnom nanošenju povreda, ponekad efikasno sredstvo za podizanje djece. Nešto više od polovine građana (52%) vjeruje da u Crnoj Gori nema seksualnog zlostavljanja, manje od jedne trećine građana vjeruje da je ono prisutno (27%), dok značajan dio građana nije uspio procijeniti nivo prisustva seksualnog zlostavljanja (21%). Ovo ilustruje visok nivo društvene tolerancije, ali i stigmatu povezanu s ovom pojavom koja sprečava građane da razgovaraju i priznaju da ovaj problem postoji.

Istraživanje višestrukih pokazatelja (MICS)⁴ sprovedeno 2018. godine, otkriva da je blizu 66% djece starosti od 1 do 14 godina u Crnoj Gori bilo podvrgnuto fizičkom kažnjavanju i/ili psihološkoj agresiji od strane staratelja u posljednjih mjesec dana koji su prethodili istraživanju. Djeca takođe mogu biti izložena vršnjačkom nasilju, uključujući i ono u školama⁵. Izveštava se da je oko četvrtine učenika osnovnih i srednjih škola doživjelo neku vrstu vršnjačkog nasilja u mjesecu koji je prethodio istraživanju⁶.

Između januara 2013. i marta 2018. godine, izrečeno je 36 pravosnažnih kazni za seksualna krivična djela počinjena nad maloljetnicima⁷, dok se u posljednjih pet godina broj prijava u vezi sa seksualnim nasiljem koje su podnijete centrima za socijalni rad,

¹ EK: Izveštaj o napretku Crne Gore za 2019. godinu, koji prati saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Evropskom Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija; Saopštenje o politici proširenja EU za 2019. {COM (2019) 260 final}, Brisel, 29. 5. 2019.

² EK: Izveštaj o napretku Crne Gore za 2020. godinu, koji prati saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Evropskom Savjetu, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija; Saopštenje o politici proširenja EU za 2020. SWD (2020) 353 final, Brisel, 6. 10. 2020.

³ Nasilje nad djecom u Crnoj Gori – Istraživanje o znanju, stavovima i praksi, decembar 2016, UNICEF.

⁴ MONSTAT i UNICEF, Istraživanje višestrukih pokazatelja u Crnoj Gori, 2018.

⁵ Ovo pitanje se istaklo tokom konsultacija sa djecom, kao dio pripreme Strategije za ostvarivanje prava djeteta. Vidjeti Izveštaj o konsultacijama sa djecom o stanju dečjih prava, MRSS i UNICEF, decembar 2018.

⁶ Navedeno u Strategiji za ostvarivanje prava djeteta 2019–2023.

⁷ Vrhovni sud Crne Gore, Analiza kaznene politike: Krivična djela protiv seksualne slobode učinjena prema maloljetnim licima, Podgorica, maj 2018.

kretao od 10 do 17⁸ (14 slučajeva seksualnog nasilja nad djecom prijavljeno je 2019. godine).

Prema godišnjim izveštajima MRSS, zabilježen je značajan porast broja slučajeva nasilja nad djecom kojima su se centri za socijalni rad (CSR) bavili u periodu 2017–2019. Tokom 2017. godine CSR su obradili 471 slučaj nasilja nad djecom (241 djevojčica, 230 dječaka); u 2018. godini zabilježen je 501 slučaj (232 djevojčice, 269 dječaka); a godine 2019. CSR su obradili 659 slučajeva nasilja nad djecom (312 djevojčica, 347 dječaka). Riječ je, dakle, o povećanju broja slučajeva od oko 40% u periodu od 2017. do 2019. godine⁹. Međutim, uprkos povećanju broja slučajeva na kojima rade CSR, veoma mali broj prijavljenih slučajeva nasilja nad djecom i dalje izaziva zabrinutost.

Prema „Analizi kaznene politike u krivičnim i prekršajnim predmetima u oblasti porodičnog nasilja u Crnoj Gori za 2017. godinu“ koju je izradio Savjet Evrope, zaključeno je da u više od 20% slučajeva nasilja u porodici gdje su djeca bila žrtve pored ostalih članova porodice, ona uopšte nisu prepoznata kao žrtve, ni od strane policije, ni centara za socijalni rad (koji djecu nisu prijavili kao žrtve), niti Državnog tužilaštva ili suda¹⁰.

Tokom posljednje decenije, Crna Gora je uložila veće napore u poboljšanje političkog, pravnog i institucionalnog okvira za adekvatnu prevenciju i zaštitu djece od nasilja i iskorištavanja, te promovisanje pozitivnih socijalnih normi. Godine 2017, Crna Gora je postala zemlja koja je postala članica Globalnog partnerstva za okončanje nasilja nad djecom¹¹ i članica inicijative WeProtect¹². Iste godine usvojila je Strategiju za prevenciju i zaštitu djece od nasilja 2017–2021, koja obuhvata multisektorske intervencije i pruža sektorsku podršku relevantnim državnim i nedržavnim akterima, djeci i porodicama, s ciljem da Crna Gora postane društvo bez nasilja nad djecom, u kojem se djeca mogu razvijati u svom punom potencijalu. Štaviše, Porodični zakon Crne Gore izmijenjen je 2016. godine, što je dovelo do zabrane svih oblika nasilja nad djecom, uključujući i tjelesno kažnjavanje.

Iako je Vlada jačala multidisciplinarni odgovor na nasilje, razvoj integrisanih i dostupnih usluga i promjena stavova pokazali su se kao dugotrajni i zahtjevni procesi. Opšte prihvatanje nasilja posebno je zabrinjavajuće i treba ga riješiti kao prioritetno pitanje. Povećanje stručnih kapaciteta za otkrivanje i prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom odnedavno je postalo ključni prioritet.

Nedostaju **standardizovane radne procedure**, što često rezultira lošom primjenom holističkog i integrisanog pristupa ali i niskim stepenom prijavljivanja i **sekundarnom**

⁸ Na osnovu informacija koje su Predstavništvu UNICEF-a u Crnoj Gori dostavili Ministarstvo rada i socijalnog staranja ili Zavod za socijalnu i dječju zaštitu.

⁹ Godišnji izvještaji o radu MRSS za 2017, 2018. i 2019. <http://www.mrs.gov.me/informacije/planrada/224121/Izvestaj-o-rad-u-i-stanju-u-upravnim-oblastima.html>

¹⁰ Analiza kaznene politike u krivičnim i prekršajnim predmetima u oblasti nasilja u porodici u Crnoj Gori 2017. godine, Autori: Bistra Netkova i Maja Raičević, Savjet Evrope i Centar za ženska prava.

¹¹ <https://www.end-violence.org/>

¹² Inicijativa We Protect u međuvremenu postaje WE Protect Global Alliance.

viktimizacijom djece – ponavljanjem ispitivanja djece. Nakon uvođenja *vođenja slučaja*, od stručnih radnika se očekuje da planiraju, prate i nadgledaju pojedinačne slučajeve, uključujući i organizaciju *konferencije slučaja*. Međutim, ova praksa još uvijek nije ujednačena, te se njena primjena razlikuje u cijeloj zemlji. Isto važi i za rad bilo kog multisektorskog tima.

II.1. Realnost pandemije COVID-19 i izazovi u vezi sa zaštitom djece žrtava nasilja i/ili eksploatacije u Crnoj Gori

Pandemija COVID-19 nametnula je fizičko distanciranje i zatvaranje u domove što je povećalo rizik od pojave nasilnog ponašanja. Psihosocijalni uticaj karantina, izolacija, stigmatizacija, gubitak rutine, veza i obrazovanja počeli su ostavljati poguban psihološki uticaj na djecu, dok je starateljima sve potrebija psihosocijalna podrška i roditeljske smjernice kako da se nose sa zatvaranjem i svakodnevnim životom s djecom. Rodno zasnovano nasilje koje je eskaliralo u kontekstu COVID-19 takođe pogađa djecu - kao žrtve i svjedoke. **Stoga centri za socijalni rad izvještavaju o porastu slučajeva nasilja nad djecom tokom pandemije, a nevladine organizacije koje rade u oblasti nasilja u porodici primile su dvostruko više poziva od početka epidemije, nego u prva dva mjeseca u godini. Tokom trajanja restriktivnih mjera (*lockdown*, mart – maj 2020), broj primljenih poziva povećao se za 12 procentnih poena u odnosu na isti period 2019. godine.**

Prema Izvještaju o brzoj procjeni socijalnog uticaja epidemije COVID-19 u Crnoj Gori, od početka pandemije, Centri za socijalni rad i nevladine organizacije u Crnoj Gori prijavljuju više poziva/zahtjeva za pomoć zbog događaja nasilja u porodici tokom poslednja tri meseca. Izvještajem se identifikuje da mjere uvedene kako bi se suzbilo širenje virusa ograničavaju mogućnosti prijavljivanja i zaštite, a većina institucija koje se bave borbom protiv nasilja nad djecom i zaštitom djece rade sa ograničenim kapacitetima, rješavajući hitne slučajeve povezane sa mjerama COVID-19, te time oduzimaju prioritet slučajevima nasilja u porodici i drugim vrstama nasilja.

Ograničena vidljivost djece koja su žrtve ili svjedoci nasilja posebno zabrinjava. **Nasilje nad djecom obično prijavljuju osobe koje nisu članovi domaćinstva.** Uzimanje izjava od djece u prisustvu nasilnog roditelja ograničava mogućnost njihove adekvatne zaštite od nasilja. S obzirom na to da djeca nemaju pristup uslugama u istoj mjeri, **prijavljivanje predstavlja veći izazov. Takođe, zbog smanjenih kapaciteta institucija koje rade u oblasti zaštite djece žrtava nasilja i nedostatka uspostavljene službene međusektorske online razmjene informacija i podataka u vezi sa zaštitom djece žrtava nasilja, dio institucija može reagovati sa izvjesnim kašnjenjima.**

III. Ciljevi SOP-ova

Opšti cilj Standardnih operativnih procedura (SOP) je:

Standardizovati i sažeti postupke za međusektorski pristup u pogledu zaštite i rada s djecom žrtvama nasilja kojih bi trebalo da se pridržavaju sve relevantne institucije i organizacije; osigurati poštovanje međunarodno dogovorenih standarda ljudskih prava; i osigurati poštovanje relevantnih nacionalnih zakona, strategija, procedura i protokola.

IV. Specifični ciljevi ovih SOP

*Uspostavljanje ovih Standardnih operativnih procedura (SOP) neophodno je iz sljedećih razloga – da bi se osiguralo da sve vladine institucije i ustanove, i organizacije civilnog društva ostvaruju saradnju **u duhu komplementarnosti** tako da svaki član zna svoju ulogu i odgovornosti za koje institucija snosi odgovornost u procesu:*

- IDENTIFIKACIJE, PRIJAVLJIVANJA, INICIJALNOG UPUĆIVANJA I AKCIJE
- INICIJALNE PROCJENE RIZIKA, NEODLOŽNE INTERVENCIJE I PROCJENE POTREBE ZA ZAŠTITOM DJETETA I PORODICE
- ZAŠTITE I POMOĆI DJETETU I PORODICI
- PRAVNE ZAŠTITE I INFORMISANJA DJETETA ŽRTVE NASILJA I/ILI ISKORIŠTAVANJA

S obzirom na pandemiju COVID-19, ove SOP prilagođene su novonastaloj stvarnosti restriktivnih mjera (lockdown) na nacionalnom nivou i uključuju posebnu referencu na alternativne načine djelovanja i aktivnosti kojima svi relevantni stručnjaci iz svih relevantnih institucija koje se bave djecom žrtvama i svjedocima mogu pribjeći kako bi se ispunili gore navedeni ciljevi SOP.

Model u nastavku ilustruje cilj SOP-a da se olakša pristup zaštiti i uslugama djeci žrtvama nasilja i/ili iskorištavanja kroz prikaz sveobuhvatnog odgovora, uključujući i proces upućivanja.

Slika 1: Sveobuhvatan odgovor SOP-a putem upućivanja

V. Definicije i vodeći međunarodni principi ljudskih prava

U skladu s preporukama Komiteta Ujedinjenih nacija za prava djeteta i Studije generalnog sekretara Ujedinjenih nacija o nasilju nad djecom, Standardne operative procedure promovišu razvoj i rad holističkog nacionalnog okvira za zaštitu prava djeteta i iskorijenjivanje nasilja nad djecom na osnovu međunarodnih standarda.

„Kako je definisano u članu 1 Konvencije, dijete“ je „svako ljudsko biće mlađe od 18 godina, ukoliko se, prema zakonu koji se primjenjuje na dijete, punoljetstvo ne stiče ranije“¹³.

Postoji nekoliko međunarodnih i regionalnih dokumenata o ljudskim pravima koji se bave zaštitom dječjih prava, a koji su posebno relevantni za zaštitu od nasilja nad djecom¹⁴. Glavni međunarodni dokument o ljudskim pravima za zaštitu dječjih prava je Konvencija UN o pravima djeteta (engl. skr. CRC)¹⁵. Član 19 ove Konvencije bavi se

¹³ UN CRC, čl. 1.

¹⁴ UN CRC, Konvencija ILO o prisilnom radu, Konvencija Lanzarote Savjeta Evrope, Istanbulska konvencija Savjeta Evrope, Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, EKLJP, zakonodavstvo EU u obliku Direktive

¹⁵ UN CRC.

pitanjem nasilja nad djecom. Naglašava da države članice moraju imati odgovarajuće zakone koji zabranjuju nasilje, ali od njih takođe zahtijeva i da sprovedu administrativne, socijalne i obrazovne mjere za zaštitu djece, uključujući uspostavljanje socijalnih programa i mehanizama za rješavanje slučajeva zlostavljanja djece¹⁶. Svi oblici nasilja, kako fizički tako i psihički, spadaju pod član 19¹⁷.

Da bi se član 19 mogao ispuniti, moraju se poštovati i druga prava iz Konvencije. Ona uključuju, ali nisu ograničena na, pravo na saslušanje (član 12), pravo na zaštitu djece u situacijama koje ga čine ranjivim (članovi 20, 22 i 23), pravo na zdravlje (član 24), pravo da bude zaštićeno od opasnog rada (član 32) i pravo na slobodu od seksualnog i drugih oblika iskorištavanja (članovi 34, 35 i 36)¹⁸. Član 37 (mučenje i zlostavljanje) takođe je posebno relevantan i propisuje da „nijedno dijete ne smije biti podvrgnuto mučenju, okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupanju ili kažnjavanju“¹⁹.

Opšti komentar br. 13 (2011) Komiteta UN za prava djeteta definiše nasilje nad djecom kao: „Svi oblici fizičkog ili mentalnog nasilja, povređivanja ili zlostavljanja, zanemarivanja ili namjernog neliječenja, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući seksualno zlostavljanje“²⁰.

Ovaj izraz predstavlja sve oblike zlostavljanja djece kako su navedeni u članu 19 stav 1, u skladu s terminologijom korištenom u studiji Ujedinjenih nacija o nasilju nad djecom iz 2006. godine. Komitet UN čvrsto naglašava da se odabir pojma nasilja u komentaru ne smije tumačiti na način kako bi se umanjio njegov uticaj, i mora se odnositi na, nefizičke i/ili nenamjerne oblike povređivanja (kao što su, između ostalog, zanemarivanje i psihološko zlostavljanje)²¹.

Svjetska zdravstvena organizacija navodi da se pojam „zlostavljanje djece“ daje kao krovni izraz koji se odnosi na: „Sve oblike fizičkog i/ili emocionalnog zlostavljanja, seksualnog zlostavljanja, zanemarivanja ili nemara ili komercijalnog ili drugog iskorištavanja, što rezultira stvarnim ili potencijalnim nanošenjem štete po djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo u kontekstu odnosa odgovornosti, povjerenja ili moći“²².

Fakultativni protokol uz Konvenciju UN o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji takođe zabranjuje seksualno zlostavljanje djece u okolnostima koje omogućavaju njegovo iskorištavanje, navodeći da: „Prodaja djece

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Član 19, UN CRC.

¹⁸ UN CRC.

¹⁹ Član 37, UN CRC.

²⁰ Komitet UN za prava djeteta, Opšti komentar br. 13 (2011) o pravu djeteta na slobodu od svih oblika nasilja.

²¹ Secretary General, World Report on Violence against Children (*Generalni sekretar, Svjetski izvještaj o nasilju nad djecom*) 2006.

²² Butchart A, Harvey AP, Mian M, Furriss T. Preventing child mal-treatment: a guide to taking action and generating evidence. (*Sprečavanje zlostavljanja djece: vodič za preduzimanje radnji i prikupljanje dokaza*). World Health Organisation and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect. Geneva, Switzerland: WHO; 2006.

*znači bilo koju radnju ili transakciju kojom bilo koje lice ili grupa predaje dijete nekom drugom za novčanu ili bilo koju drugu naknadu*²³.

Zanemarivanje

Uopšteno govoreći, zanemarivanjem se smatra propuštanje određenog postupanja staratelja (često bez namjere nanošenja štete), prije nego djela prinude, što je karakterističnije za druge oblike zlostavljanja, poput seksualnog i fizičkog zlostavljanja²⁴.

Međutim, zanemarivanje može uključivati i određena djela koja podrazumijevaju postupanje lica koje se stara o djetetu, kao što je prisiljavanje mlade osobe da napusti dom prije nego što je spremna za to. Zanemarivanje se definiše kao: „trajni propust da se zadovolje osnovne fizičke i/ili psihološke potrebe djeteta, što će vjerovatno rezultirati ozbiljnim narušavanjem djetetovog zdravlja ili razvoja”²⁵, ili kako je istakla SZO, odnosi se na neuspjeh roditelja da osigura razvoj djeteta – tamo gdje je roditelj u stanju – u jednom ili više sljedećih područja: zdravlje, obrazovanje, emocionalni razvoj, ishrana, obezbjeđivanje skloništa i sigurnih životnih uslova²⁶.

Fizičko i/ili emocionalno zlostavljanje

Ne postoji definicija praga zlostavljanja, a u literaturi se to naziva djelo koje je učinjeno činjenjem, a ne nečinjenjem koje prevladava kod zanemarivanja djece.

Studija UN-a o nasilju nad djecom primjećuje da, iako možda nema vidljivih znakova povrede, „u svim slučajevima... fizičko nasilje negativno utiče na psihološko zdravlje i razvoj djeteta”²⁷. Fizičko zlostavljanje je namjerna upotreba fizičke sile nad djetetom koja rezultira – ili postoji velika vjerovatnoća da rezultira – štetom po djetetovo zdravlje, preživljavanje, razvoj ili dostojanstvo. To uključuje udaranje, premlaćivanje, šutiranje, tresenje, grizenje, davljenje, povređivanje vrelom vodom, nanošenje povreda vrelim predmetom, trovanje i gušenje²⁸.

Nefizičko nasilje bilo je predmet mnogo manjeg istraživanja. Nefizičko kažnjavanje nije u skladu s Konvencijom o pravima djeteta i uključuje, na primjer, kaznu kojom se dijete omalovažava, ponižava, ocrnjuje, čini žrtvenim jarcem, prijeti, plaši ili ismijava. Takve kazne mogu se vršiti u porodici ili u ustanovama kao što su škole. Stoga se nefizičko nasilje može definisati kao: „nenamjerni verbalni ili simbolički postupci djetetovog roditelja ili staratelja koji rezultiraju ili imaju realan potencijal da rezultiraju značajnom

²³ Fakultativni protokol uz Konvenciju UN o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji. Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine A/RES/54/263 od 25. maja 2000. godine i koji je stupio na snagu 18. januara 2002.

²⁴ Connell-Carrick, K. (2003). A Critical Review of the Empirical Literature: Identifying Correlates of Child Neglect (*Kritički pregled empirijske literature: Utvrđivanje korelata dječjeg zanemarivanja*) Child & Adolescent Social Work Journal, 20(5).

²⁵ Ibid.

²⁶ WHO, WORLD REPORT ON VIOLENCE AND HEALTH, Child abuse and neglect by parents and other caregivers (*SVJETSKI IZVJEŠTAJ O NASILJU I ZDRAVLJU, Zlostavljanje i zanemarivanje djece od strane roditelja i drugih njegovatelja*), 2002.

²⁷ Studija Ujedinjenih nacija o nasilju nad djecom, oktobar 2006.

²⁸ World Health Organization and International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (2006). "1. The nature and consequences of child maltreatment". Preventing child maltreatment: a guide to taking action and generating evidence („1. Priroda i posljedice zlostavljanja djece". Sprečavanje zlostavljanja djece: vodič za preduzimanje radnji i prikupljanje dokaza)(PDF). Geneva, Switzerland. ISBN 978-9241594363.

psihološkom štetom po dijete²⁹. Psihološke kazne koje su posebno okrutne ili stroge mogu se smatrati psihološkim mučenjem³⁰.

Seksualno nasilje i zlostavljanje djece

Lanzarote konvencija³¹, Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima³² i Fakultativni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji³³ zabranjuju sve oblike seksualnog iskorištavanja djece i predviđaju da države treba da kriminalizuju sve oblike seksualnog iskorištavanja djece. Postoji nekoliko definicija seksualnog zlostavljanja djece³⁴. Savjet Evrope seksualno zlostavljanje definiše kao:

„a) uključivanje u seksualne aktivnosti s djetetom koje, prema relevantnim odredbama nacionalnog zakona, nije navršilo punoljetstvo za seksualne aktivnosti (ovo se ne odnosi na sporazumne seksualne aktivnosti između maloljetnika), i

b) uključivanje u seksualne aktivnosti s djetetom u kojima se koristi prinuda, sila ili prijetnja; ili se zloupotrebljava priznati položaj povjerenja, autoriteta ili uticaja na dijete, uključujući i porodicu; ili se vrši zlostavljanje u posebno osjetljivoj situaciji za dijete, prvenstveno zbog njegovih mentalnih ili fizičkih smetnji u razvoju ili zavisnosti“³⁵.

Rani dječji brakovi

Ova vrsta braka takođe se smatra seksualnim zlostavljanjem djece i/ili trgovinom djecom³⁶. Dječji brak odnosi se na bilo koji formalni brak ili neformalnu zajednicu između djeteta mlađeg od 18 godina i odrasle osobe ili drugog djeteta³⁷. Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije nad ženama usvojena 1979. godine propisuje da vjeridba i ulazak djeteta u brak neće imati pravni efekat, te će se preduzeti sve

²⁹ Donald Black (1 February 2014). DSM-5® Guidebook: The Essential Companion to the Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM-5® Vodič: Osnovni vodič uz Dijagnostički i statistički priručnik za mentalne poremećaje), Fifth Edition. str. 423. ISBN 978-1-58562-465-2.

³⁰ WHO, WORLD REPORT ON VIOLENCE AND HEALTH, Child abuse and neglect by parents and other caregivers (SVJETSKI IZVJEŠTAJ O NASILJU I ZDRAVLJU, Zlostavljanje i zanemarivanje djece od strane roditelja i drugih njegovatelja), 2002.

³¹ Serija ugovora Savjeta Evrope – Br. 201 Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja. Lanzarote, 25. X 2007.

³² Serija ugovora Savjeta Evrope – Br. 197 Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima.

³³ Fakultativni protokol uz Konvenciju UN o pravima djeteta o prodaji djece, dječjoj prostituciji i dječjoj pornografiji. Usvojen i otvoren za potpisivanje, ratifikaciju i pristupanje Rezolucijom Generalne skupštine A/RES/54/263 od 25. maja 2000. godine i koji je stupio na snagu 18. januara 2002.

³⁴ Konsultacije SZO o prevenciji zlostavljanja djece iz 1999. godine navode da:

„Seksualno zlostavljanje djece predstavlja uključenost djeteta u seksualne aktivnosti koje ono ne razumije u potpunosti, kada nije u mogućnosti da da informisani pristanak ili, kada dijete nije razvojno pripremljeno i ne može dati pristanak, ili aktivnosti koje krši zakone ili socijalne tabue društva. Potvrda seksualnog zlostavljanja djece ogleda se u ovakvoj aktivnosti između djeteta i odrasle osobe ili drugog djeteta koje je po godinama ili razvoju u poziciji odgovornosti, povjerenja ili moći, pri čemu je ta aktivnost namijenjena zadovoljenju ili zadovoljenju potreba druge osobe; SMJERNICE SZO ZA MEDICINSKO-PRAVNU NJEGU ŽRTVA SEKSUALNOG NASILJA.

³⁵ (Član 18, Konvencija Savjeta Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, CETS br. 201).

³⁶ Thematic Report: Unrecognized Sexual Abuse and Exploitation of Children in Child, Early and Forced Marriage (Tematski izvještaj: Neprepoznato seksualno zlostavljanje i iskorištavanje djece kod djeteta, rani i prisilni brakovi), 2015, ECPAT International, International Plan and Anda Božić, FORCED MARRIAGES OF CHILDREN AS A FORM OF EXPLOITATION OF HUMAN TRAFFICKING VICTIMS, EU AND COMPARATIVE LAW ISSUES AND CHALLENGES.

³⁷ UNICEF, Child marriage (Dječji brak), <https://www.unicef.org/protection/child-marriage>.

potrebne radnje, uključujući zakonodavstvo, kako bi se odredila minimalna starost za stupanje u brak³⁸.

Dječji rad

Konvencija br. 182 odnosi se na najgore oblike dječjeg rada³⁹. Konvencija zabranjuje sve oblike dječjeg rada i iskorištavanja⁴⁰. Termin „dječji rad“ često se definiše kao rad kojim se djeci oduzima djetinjstvo, potencijal i dostojanstvo, a šteti djetetovom tjelesnom i mentalnom razvoju. Odnosi se na rad koji je mentalno, fizički, socijalno ili moralno opasan i štetan za djecu⁴¹.

ILO prosjačenje djece definiše kao „niz aktivnosti kojima pojedinac od stranca traži novac na osnovu toga što je siromašan ili mu trebaju dobrotvorne donacije iz zdravstvenih ili vjerskih razloga“⁴². Prisilno prosjačenje shvata se kao oblik prisilnog rada za koji se pristanak djeteta ne može smatrati valjanim, a predstavlja i trgovinu ljudima⁴³.

Važno je napomenuti da Konvencija o pravima djeteta u svom članu 34 kaže da: „Države potpisnice priznaju pravo djeteta da bude zaštićeno od ekonomskog iskorištavanja i obavljanja kakvog posla koji bi mogao da bude opasan ili bi ometao djetetovo obrazovanje, ili bio štetan po zdravlje djeteta ili njegov fizički, mentalni, duhovni, moralni ili socijalni razvoj“.

Trgovina djecom

Konvencija UN o transnacionalnom organizovanom kriminalu i Protokol o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudskim bićima, naročito ženama i djecom, trgovinu ljudima definišu kao: „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, skrivanje i primanje lica, putem pretnje silom ili upotrebom sile ili drugih oblika prisile, otmice, prevare, obmane, zloupotrebe ovlašćenja ili teškog položaja ili davanja ili primanja novca ili koristi da bi se dobio pristanak lica koje ima kontrolu nad drugim licem, u cilju eksploatacije. Eksploatacija obuhvata, kao minimum, eksploataciju prostitucije drugih lica ili druge oblike seksualne eksploatacije, prinudni rad ili pružanje usluga, ropstvo ili odnos sličan ropstvu, potčinjavanje ili uklanjanje organa“⁴⁴.

Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima definiše trgovinu djecom kao „vrbovanje, prevoženje, prebacivanje, smještanje i/ili prijem“ djeteta u svrhu ropstva, prisilnog rada i iskorištavanja⁴⁵.

Rodno-zasnovano nasilje kao oblik nasilja nad djecom

³⁸ Čl. 16 st. 2 Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena.

³⁹ C182 – Konvencija o najgorim oblicima dječjeg rada, 1999. (br. 182)

Konvencija o zabrani i trenutnim djelovanjima za ukidanje najgorih oblika dječjeg rada (stupila na snagu: 19. novembra 2000.)

Usvajena u Ženevi na 87. zasjedanju ILC (17. juna 1999)

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ ILO.

⁴² Save the Children, Regional Report on Child begging (*Regionalni izvještaj o prosjačenju djece*) (2011).

⁴³ Direktiva EU o borbi protiv trgovine ljudima 2011.

⁴⁴ Konvencija UN o transnacionalnom kriminalu i Protokol iz Palerma 2000.

⁴⁵ Serija ugovora Savjeta Evrope – Br. 197 Konvencija Savjeta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Varšava, 16.V 2005.

Rodno zasnovano nasilje je krovni pojam za bilo koja štetna djela koja se izvršavaju na osnovu društveno pripisanih (rodnih) razlika između muškaraca i žena. Prema SZO, bilo koja vrsta nasilja koja je usmjerena na dječake ili djevojčice zbog njihovog pola ili rodnog identiteta takođe predstavlja rodno zasnovano nasilje⁴⁶. Iako se rodno zasnovano nasilje može usmjeriti i na dječake, djevojčice su glavne žrtve⁴⁷.

Prilikom bavljenja nasiljem nad djecom i iskorištavanjem, SOP odražavaju **ključne relevantne međunarodne vodeće principe o ljudskim pravima koji proizlaze iz Konvencije UN o pravima djeteta**:

- **najbolji interes djeteta** je primarno pitanje;
- zagovaranje **nediskriminacije** na osnovu rase, boje kože, pola, jezika, religije, politike ili drugog (mišljenje, socijalno porijeklo, smetnje u razvoju, rođenje);
- isticanje **prava na život, opstanak i razvoj**;
- slobodno **izražavanje dječjih stavova**.
- zaštita djetetovog **prava na privatnost** i osiguravanje povjerljivosti postupaka.

VI. Djeca koja su posebno ranjiva na nasilje i iskorištavanje

Ove SOP posebnu pažnju posvećuju djeci koja su u posebnom riziku od nasilja i/ili iskorištavanja, ugrađujući u svoje mjere pristup inkluzivnosti, kao i individualizovani pristup koji je osmišljen tako da odgovara ranjivim kategorijama djece i odgovori na njihove specifične potrebe.

Djeca sa smetnjama u razvoju u znatno su većem riziku od svih vrsta zlostavljanja nego djeca bez smetnji u razvoju⁴⁸. Prema pregledu i meta-analizi podataka iz istraživačkih studija o prevalenciji i riziku od nasilja nad djecom sa smetnjama u razvoju, procijenjeno je da stopa prevalencije kod djece sa smetnjama u razvoju a koja su izložena nasilju iznosi 26,7 posto. Mjere prevalencije iznosile su: 20,4 posto za fizičko nasilje, 13,7 posto za seksualno nasilje, 18,1 posto za emocionalno zlostavljanje i 9,5 posto za zanemarivanje. Procijenjeno je da djeca sa smetnjama u razvoju imaju 3.68 puta veću vjerovatnoću da će doživjeti nasilje od djece bez smetnji u razvoju. Nivoi rizika bili su 3,56 za fizičko nasilje, 2,88 za seksualno nasilje, 4,36 za emocionalno nasilje i 4,56 za zanemarivanje⁴⁹.

Jedna često citirana studija, koja važi za autoritet u ovoj oblasti, (Sullivan i Knutson, 2000) istraživala je evidenciju o preko 50.000 djece u jednom američkom gradu i otkrila da se djeca sa smetnjama u razvoju suočavaju sa 3,4 puta većom

⁴⁶ WHO, Violence against children (SZO, *Nasilje nad djecom*), 2020.

⁴⁷ European Commission, GBV by Definition (Rodno-zasnovano nasilje po definiciji), 2020.

⁴⁸ Sullivan et al. 1987; Cross et al. 1993; Sullivan and Knutson 2000; Kvam 2004; Spencer et al. 2005; Briggs 2006; Fisher et al. 2008; Stalker et al. 2010; Stalker i McArthur 2012; Jones et al. 2012.

⁴⁹ Ibid.

vjerovatnoćom da će biti zlostavljana ili zanemarena nego djeca bez smetnji u razvoju. SOP, stoga, uzimaju u obzir rizik za djecu sa smetnjama u razvoju.

Mala djeca i djeca ženskog pola

Iako veza između starosti djeteta i rizika od zlostavljanja i zanemarivanja nije jasna, riječ je o važnom faktoru koji treba uzeti u obzir. Na primjer, novorođenčadi i vrlo maloj djeci potrebna je stalna njega, a njihov rani razvoj od presudnog je značaja za njihove kasnije životne šanse. Postoji inverzna veza između starosti djeteta i rizika od zanemarivanja, što nije slučaj kod fizičkog, emocionalnog ili seksualnog zlostavljanje. Odnosno, odojčad su mnogo ranjivija na zanemarivanje od starije djece zbog svoje gotovo potpune zavisnosti od drugih za preživljavanje, tjelesne nezrelosti, nerazvijene verbalne komunikacije i društvene nevidljivosti⁵⁰.

Kada je riječ o polu, postoje dokazi koji ukazuju na to da su djevojčice mnogo češće žrtve seksualnog zlostavljanja djece, žrtve trgovine ljudima, prisilnih brakova i prisilnog rada u porodici od dječaka⁵¹.

Djeca u institucijama za smještaj i alternativnim vidovima zbrinjavanja

Djeca u institucijama često bivaju izložena nasilju od strane osoblja i službenika odgovornih za njihovu dobrobit. Ovo može uključivati mučenje, premlaćivanje, izolaciju, sputavanje, silovanje, uznemiravanje i ponižavanje⁵².

Takođe, djeca u alternativnim vidovima zbrinjavanja višestruko su ranjiva. Nedostatak pravne zaštite, tolerancija i prihvatanje nasilja u društvu i dodatne ranjivosti djece koja su već diskriminirana mogu značiti da su izložena nanošenju štete za koju počinilac neće odgovarati. Alternativni vid zbrinjavanja sam po sebi ne pojačava nasilje, već je pojava nasilja neraskidivo povezana sa ukupnim kvalitetom njege i sposobnošću države da nadgleda standarde⁵³.

Djeca izbjeglice i migranti

Prema Posebnom izvještaju „Zaštita djece pogođene izbjegličkom krizom od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja“ koju je usvojio Komitet Lanzarote 2017. godine, djeca izbjeglice i migranti posebno su ranjiva na sve oblike nasilja i iskorištavanja djece. Crna Gora je usvojila SOP za profesionalce koji rade sa djecom migrantima i izbjeglicama bez pratnje i djecom odvojenom od porodice, sa naglaskom na djecu potencijalne žrtve trgovine ljudima 2017. godine. Tako je zaštita i saradnja između sektora u vezi sa ovom kategorijom djece regulisana tim SOP, međutim, preporučuje se upućivanje na ove SOP po pitanjima koja su relevantna za zaštitu djece.

VII. Vodeći principi za sve akcije SOP-ova

⁵⁰ Jordan & Sketchley 2009.

⁵¹ Irenyi et al. 2006, str. 5.

⁵² Sérgio Pinheiro, P. (2006). United Nations Secretary-General's Study on Violence against Children (*Studija Generalnog sekretara UN o nasilju nad djecom*). UN.

⁵³ Ibid.

U skladu s ovim SOP, svi akteri su saglasni da pružaju punu međusobnu saradnju i pomoć u sprečavanju i reagovanju na nasilje i iskorištavanje djece i pitanjima u vezi sa dječjom zaštitom i slažu se da će se pridržavati sljedećeg skupa vodećih principa:

- Proširiti saradnju i pružanje pomoći između organizacija i institucija u odgovoru na nasilje nad djecom i/ili iskorištavanje;
- Osigurati dostupnost online kanala komunikacije za građane, organizacije ili druge subjekte kako bi relevantnim institucijama mogli iskazati svoju zabrinutost u vezi sa nasiljem nad djecom;
- Osigurati mogućnost stvaranja posebnog online međusektorskog komunikacijskog sistema razmjene informacija i podataka u vezi sa zaštitom djece od nasilja i/ili eksploatacije;
- Poboljšati saradnju između SOS telefonskih linija za prijavljivanje nasilja nad djecom i relevantnih institucija za zaštitu djece od nasilja i eksploatacije;
- Uspostaviti i sprovoditi pažljivo koordinisane multisektorske i međuorganizacione intervencije za nasilje nad djecom i/ili odgovor na iskorištavanje;
- Promovisati smisleno i sigurno učešće djece u planiranju odgovora kako bi se mogli utvrditi stavovi i najbolji interesi djece;
- Imati na umu postepeni razvoj djetetovih kapaciteta davanjem informacija koje su primjerene uzrastu – djeca se moraju savjetovati koristeći tehnike prilagođene djeci koje ih podstiču da se izraze s obzirom na sve informacije potrebne za donošenje informisane odluke;
- Osigurati da se pažljivo planiraju intervencije kako bi se poštovala privatnost i povjerljivost pogođene djece i njihovih porodica;
- Osigurati da se pomoć pruža djeci i njihovim porodicama i starateljima bez diskriminacije na osnovu starosti, pola, vjere, etničke pripadnosti, materijalnog stanja, jezika, statusa, političkog mišljenja, kulture itd;
- Svi odgovori u cilju zaštite djece treba da teže tome da djecu učine sigurnijom, te da djeci i porodicama olakšaju da vlastitim naporima ostanu sigurni i smanje izloženost djece daljim rizicima;
- Osigurati da se djeci pomaže u potraživanju njihovih prava putem informisanja, dokumentovanja i pomoći u traženju pravnih lijekova;

- Osigurati da djeca imaju odgovarajuću podršku u oporavku od fizičkih, psiholoških i socijalnih posljedica nasilja i iskorištavanja, s posebnom pažnjom na rodno-zasnovano nasilje;
- U svim akcijama koje se tiču djece, uključujući i djecu sa smetnjama u razvoju, najbolji interes djeteta je od primarne važnosti;
- Osigurati da djeca sa smetnjama u razvoju imaju pravo da slobodno izražavaju svoje stavove o svim pitanjima koja utiču na njih, da se njihovim stavovima daje odgovarajući značaj u skladu sa njihovim godinama i zrelošću, na jednakoj osnovi sa ostalom djecom, te da im se pruža pomoć koje je prilagođena njihovim smetnjama u razvoju i uzrastu kako bi ostvarili to pravo.

VIII. Nacionalni pravni okvir

U nastavku su navedeni nacionalni zakoni relevantni za izradu, usvajanje i sprovođenje SOP:

- Ustav Crne Gore, 2007.
- Zakon o socijalnoj i dječjoj zaštiti (2013) i zakoni o izmjenama i dopunama Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti u periodu između 2013. i 2017. godine⁵⁴.
- Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (2012) i izmijenjeni i dopunjeni Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći (2015)⁵⁵.
- Opšti zakon o obrazovanju (2007) i izmijenjeni i dopunjeni Opšti zakon o obrazovanju u periodu između 2007. i 2017. godine⁵⁶.
- Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2018) i izmijenjeni i dopunjeni Zakon o zdravstvenoj zaštiti (2020)⁵⁷.
- Krivični zakonik Crne Gore (2003) i zakoni o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika Crne Gore u periodu između 2004. i 2018⁵⁸.
- Zakon o krivičnom postupku (2009) i zakoni o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku u periodu između 2009. i 2018⁵⁹.
- Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (2011) i izmijenjeni i dopunjeni Zakon o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku (2018)⁶⁰.

⁵⁴ Službeni list Crne Gore br. 27/2013, 1/2015, 42/2015, 47/2015, 56/2016, 66/2016, 1/2017, 31/2017 – Odluke Ustavnog suda 42/2017 i 50/2017)

⁵⁵ Službeni list Crne Gore br. 20/2011 i 20/2015

⁵⁶ Službeni list Crne Gore br. 49/2007, 4/2008, 21/2009, 45/2010, 40/2011, 45/2011, 36/2013 i Odluke Ustavnog suda br. 39/2013, 44/2013 – ispr. i 47/2017)

⁵⁷ Službeni list Crne Gore br. 44/2018 i 82/2020

⁵⁸ Službeni list Republike Crne Gore br. 70/2003, 13/2004 – ispr. i 47/2006 i Službeni list Crne Gore br. 40/2008, 25/2010, 32/2011, 64/2011, 40/2013, 56/2013 – ispr, 14/2015, 42/2015, 58/2015, 44/2017, 49/2018 i 3/2020)

⁵⁹ Službeni list Crne Gore br. 57/2009, 49/2010, Odluke Ustavnog suda br. 47/2014, 2/2015, 35/2015, Zakon br. 58/2015 i odluka br. 28/2018

⁶⁰ Službeni list Crne Gore br. 64/2011 i 1/2018

- Zakon o zaštiti od nasilja u porodici (2010).
- Zakon o zaštiti od diskriminacije (2010.) i zakoni o izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti od diskriminacije u periodu između 2010. i 2017. godine⁶¹.
- Porodični zakon (2016) i izmijenjeni i dopunjeni Porodični zakon (2020)⁶².

Sljedeće strategije predstavljale su osnovu za izradu SOP:

- Strategija za prevenciju i zaštitu djece od nasilja 2017–2021.
- Strategija razvoja sistema socijalne i dječje zaštite 2018–2022.
- Strategija inkluzivnog obrazovanja u Crnoj Gori 2019–2025.
- Strategija razvoja zdravstva u Crnoj Gori 2003–2020.
- Strategija reforme pravosuđa 2019–2022.

Sljedeće operativne procedure, protokoli i smjernice dopunjuju ove SOP:

- SOP za profesionalce koji rade sa djecom migrantima i izbjeglicama bez pratnje i odvojenom od porodica, s posebnom pažnjom na djecu potencijalne žrtve trgovine ljudima.
- Protokol o postupanju, prevenciji i zaštiti od nasilja nad ženama i nasilja u porodici (2018).
- Smjernice za postupanje pružalaca zdravstvenih usluga u cilju zaštite djece i adolescenata od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (2020).
- Smjernice za postupanje stručnih službe u državnom tužilaštvu i u sudu koje rade sa djecom u krivičnom postupku i djecom žrtvama i svjedocima nasilja (2021).

IX. Institucije i organizacije odgovorne za implementaciju SOP

- Policija/Uprava policije;
- Pravosudne institucije (državno tužilaštvo, krivični sud, prekršajni sud, vanparnični sud, građanski sud);
- Centri za socijalni rad;
- Zdravstvene ustanove;
- Obrazovne institucije; NVO sektor:
 - OCD koje rade u oblastima koje se bave nasiljem nad djecom i iskorištavanjem, podrškom djeci i porodicama i nasiljem u porodici.
 - SOS linije za prijavu nasilja nad djecom (Nacionalna SOS dječija linija i NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić).

⁶¹ Službeni list Crne Gore br. 46/2010, 40/2011, 18/2014 i 42/2017

⁶² Službeni list Crne Gore br. 53/2016 i 76/22020

X. Postupak SOP

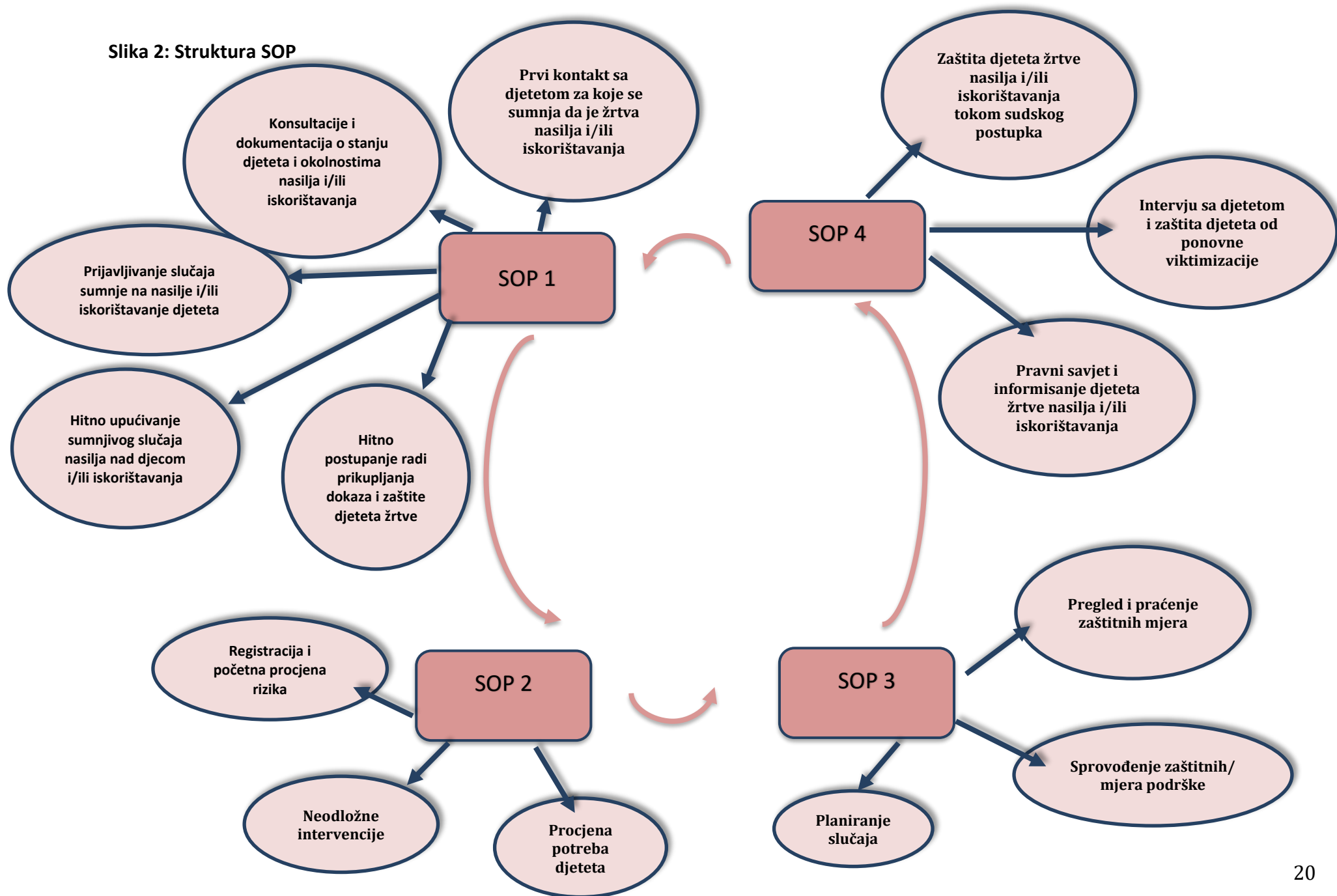
Svaki postupak opisan u Standardnim operativnim procedurama ima svoja uputstva u vezi sa sljedećim pitanjima:

ŠTA – je potrebno preduzeti
KADA – je nadležni organ odgovoran za djelovanje i preduzimanje mjera
KO – treba da preduzme mjere
KAKO – treba sprovesti mjere

XI. Primjena SOP

Ove SOP primjenjivaće se na svu djecu žrtve nasilja i/ili iskorištavanja i njihove porodice. Ove SOP će se koristiti i tokom pandemije Covid-19 i bilo koje druge slične buduće hitne situacije.

Slika 2: Struktura SOP

SOP 1: IDENTIFIKACIJA, IZVJEŠTAVANJE, INICIJALNO UPUĆIVANJE I POSTUPANJE PO PRIJAVI

Mjera 1: Prvi kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i iskorištavanja

„Identifikacija djece žrtava nasilja i iskorištavanja najvažniji je korak u njihovoj zaštiti“

Šta: Svaki direktni ili indirektni kontakt s djetetom koji, na osnovu okolnosti u kojima se dijete nalazi, fizičkog izgleda, psihološkog manifestovanja radnji, ukazuje na to da bi dijete moglo biti izloženo nekom obliku nasilja i/ili iskorištavanja.

Na djecu za koju se sumnja da su žrtve nasilja može se naići u obrazovnim ustanovama (vrtići, osnovne i srednje škole, dnevni centri), sportskim objektima, zdravstvenim ustanovama (ljekarske ordinacije, hitna pomoć, stomatološke ordinacije), pravosudnim institucijama (tužilaštvo), na ulicama, u porodici (od strane socijalnog radnika i patronažne sestre).

Posebna pažnja i budnost traže se od stručnih radnika u slučajevima sumnje na zlostavljanje ili zanemarivanje koji uključuju djecu sa smetnjama u razvoju i u institucijama za smještaj/alternativnim vidovima zbrinjavanja.

Ko: Predstavnici obrazovnih, medicinskih ustanova, službi socijalne i dječje zaštite, državni tužioci, advokati, službe stručne podrške u tužilaštvu, državne uprave za inspeksijske poslove i službi za inspeksijske poslove, drugi organi i javne ustanove u oblasti dječje zaštite, OCD koje rade s djecom i/ili roditelji, SOS linije za prijavljivanje nasilja nad djecom, ili bilo koja druga osoba iz bilo koje druge državne institucije, koja ima kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i/ili iskorištavanja.

Kada: U trenutku kada stručno lice stupi u kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i/ili iskorištavanja.

Kako: Osobe iz gorepomenutih institucija primjećuju i opserviraju izgled djeteta, situaciju u kojoj se dijete nalazi i ponašanje djeteta (posebno kada rade s djecom sa smetnjama u razvoju):

1. prepoznajući znakove povrede djeteta ili ponašanje djeteta i porodice koji ukazuju na mogućnost nasilja (fizičkog i/ili psihološkog) i iskorištavanja djeteta; u slučaju zdravstvenih radnika – na osnovu dobijenih hetero-anamnestičkih i anamnestičkih podataka i detaljnog kliničkog pregleda djeteta;
2. Svjedočeći incidentu nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja.

- Otkrivanjem putem poveravanja/ –dijete sâmo podijeli takvu informaciju ili, indirektno, druge osobe koje imaju saznanja ili sumnje - da je dijete žrtva nasilja i/ili iskorištavanja ili svjedoči/je svjedočilo je nasilju u porodici nad roditeljem (roditelj ili drugi član porodice, susjedi, vršnjaci, nastavnici).

Iako u ovoj fazi ne postoje potpuno dokazane metode pomoću kojih biste mogli biti sigurni u nasilje i/ili iskorištavanje djeteta, set opštih pokazatelja osmišljen je kako bi vam pomogao da identifikujete potencijalni slučaj djeteta žrtve nasilja i iskorištavanja.

Pokazatelji za identifikaciju nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja za profesionalce

Pokazatelji fizičkog nasilja nad djecom	
Fizički pokazatelji fizičkog zlostavljanja	Pokazatelji fizičkog zlostavljanja koji se očituju u ponašanju
Neobjašnjive povrede	Strah od odlaska kući i strah od roditelja ili staratelja
Opekotine	Izuzetna bojazan ili budnost
Neuvjerljiva ili nedosljedna objašnjenja povreda	Izražena agresija ili pasivnost
Višestruke modrice u različitim fazama zacjeljivanja	Lako trzanje ili izbjegavanje dodira
Modrice na licu, ušima, vratu, zadnjici, leđima, prsima, bedrima, stražnjem dijelu nogu i genitalijama	Nasilno ponašanje ili nasilan razgovor tokom igre
Modrice koje nalikuju predmetima poput ruke, pesnice, kopče na kaišu ili užeta	Nemogućnost djeteta da se sjeti kako je došlo do povreda
Povrede koje nisu u skladu sa djetetovim uzrastom/nivoom razvoja	Brojnost povreda je u suprotnosti sa prirodom povreda
Pokazatelji seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja	
Fizički pokazatelji seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja	Pokazatelji seksualnog zlostavljanja ili iskorištavanja koji se očituju u ponašanju
Poremećaji spavanja	Promiskuitetno ponašanje
Noćno mokrenje u krevetu	Seksualna igra i/ili crteži neprikladni za razvojnu dob
Bol ili iritacija u genitalnom/analnom području	Okrutnost prema drugima
Poteškoće prilikom hodanja ili sjedenja	Okrutnost prema životinjama
Poteškoće sa mokrenjem	Podmetanje požara
Trudnoća	Anksioznost
Pozitivan test na seksualno prenosivu bolest ili HIV	Povučenost
Pokazatelji ozbiljnih mentalnih povreda	
Fizički pokazatelji ozbiljnih mentalnih povreda	Pokazatelji ozbiljnih mentalnih povreda u ponašanju
Česte psihosomatske tegobe (mučnina, bol u trbuhu, glavobolja, itd.)	Izražavanje osjećanja neadekvatnosti
Noćno mokrenje u krevetu	Strah od isprobavanja novih stvari
Samopovređivanje	Pretjerana popustljivost

Poremećaji govora	Loši odnosi s vršnjacima
	Pretjerana zavisnost od odraslih Poremećaji navika (sisanje palca, ljuljanje itd.)
	Poremećaji u ishrani
Pokazatelji ozbiljnog fizičkog zanemarivanja	
Fizički pokazatelji ozbiljnog fizičkog zanemarivanja	Pokazatelji ozbiljnog fizičkog zanemarivanja koji se očituju u ponašanju
Nedostatak odgovarajuće medicinske i stomatološke njege	Nije upisano u školu
Dijete je često gladno	Neadekvatan ili neodgovarajući nadzor
Nedostatak skloništa	Loša kontrola impulsa
Težina djeteta je znatno manja od one koja je normalna za njegov uzrast i pol	Često umorno
Kašnjenja u razvoju	Roditeljsko ponašanje (kada su djeca prisiljena da preuzmu ulogu i odgovornosti roditelja)
Perzistentna (neliječena) stanja (npr. vaši, osip od nošenja pelena)	
Odjeća koja je prljava, neprikladna za vrijeme, premala ili prevelika	
Izloženost opasnostima (npr. ilegalnim psihoaktivnim supstancama, napadima glodara/insekata, plijesni)	

Za specifičnije pokazatelje za zdravstvene radnike pogledajte Smjernice za postupanje pružalaca zdravstvenih usluga u cilju zaštite djece i adolescenata od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja (2020).

Za specifičnije pokazatelje za identifikaciju djece žrtava nasilja i/ili iskorištavanja za prosvjetne radnike, pogledajte i Smjernice i procedure za obezbjeđivanje sigurnog okruženja za djecu u resursnim centrima i Smjernice i procedure za obezbjeđivanje sigurnog okruženja za djecu u dnevnim centrima.

Kontrolna lista za profesionalce prilikom odgovora na situaciju u kojoj je dijete povjerilo slučaj nasilja i/ili iskorištavanja tom profesionalcu

Ako vam dijete otkrije nasilje i/ili iskorištavanje nad njim/njom:
✓ Budite što mirniji i prirodniji. ✓ Zapamtite da vam se dijete obratilo jer vam vjeruje i možda mu se sviđate. ✓ Ne paničite. ✓ Imajte na umu da otkrivanje takvih stvari za dijete može biti vrlo teško. ✓ Zapamtite, dijete možda, u početku, testira vaše reakcije i možda će se potpuno otvoriti tek nakon određenog vremenskog perioda. ✓ Slušajte šta dijete ima da kaže. Dajte mu/joj vremena i mogućnosti da ispriča onoliko koliko može/želi. ✓ Ne pritiskajte dijete. Dozvolite mu/joj da otkriva svojim tempom i na svom jeziku. ✓ Prikrijte bilo kakve znakove gađenja, ljutnje ili nevjerice.

- ✓ Prihvatite ono što dijete ima da kaže – lažna otkrivanja u vezi sa ovakvim pitanjima su vrlo rijetka.
- ✓ Izbjegavajte izricanje bilo kakve presude ili ljutnje prema navodnom počiniocu dok razgovarate s djetetom.
- ✓ Uvjerite dijete da vaša osjećanja prema njemu/njoj nisu negativnija kao rezultat onoga što je ono otkrilo.

Mjera 2: Konsultacije i dokumentacija o stanju djeteta i okolnostima nasilja i/ili iskorištavanja

„Dokumentacija o sumnji na nasilje nad djecom i/ili iskorištavanju djece zahtijeva osiguravanje povjerljivosti i zaštitu prava djece.“

Šta: Kad ste u nedoumici i ukoliko to ne ugrožava neposrednu sigurnost djeteta, profesionalac koji sumnja na nasilje nad djetetom i/ili iskorištavanje i zabrinut je za dobrobit djeteta može se posavjetovati sa nadređenim u instituciji/ustanovi u kojoj radi ili sa kolegama koji su iskusniji ili obučeni za rad na zaštiti djece od nasilja i dokumentovati djetetovo stanje i okolnosti u vezi sa nasiljem i/ili iskorištavanjem koje je primijetio/la, otkrio/la, ili za koje mu/joj je rečeno, ako je moguće.

Cilj ovih konsultacija i takve dokumentacije je da se prikupe dodatne informacije o djetetu i porodici kada je to moguće. **Intervju s djetetom nije dio dokumentacije i konsultacija i u ovoj fazi se ne sprovodi.**

Ko: Predstavnici vaspitno-obrazovnih i medicinskih ustanova, službi socijalne i dječje zaštite, državne uprave za inspekcijske poslove i službi za inspekcijske poslove, drugih organa i javnih institucija/ustanova u oblasti dječje zaštite, OCD koje rade sa djecom i/ili roditeljima bilo koja druga osoba koja ima kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i iskorištavanja iz bilo koje druge državne institucije.

Kada: Neposredno nakon pojave sumnje i bez odlaganja slučaj se prijavljuje policiji – ***ne bi trebalo vršiti konsultacije u slučajevima kada su zdravlje, život i dobrobit djeteta u neposrednoj opasnosti.***

Kako: Dokumentovanjem stanja djeteta i okolnosti u kojima se nalazi dijete za koje se sumnja da je žrtva nasilja i/ili iskorištavanja, prikupljanje podataka koji se odnose na identitet djeteta, uzrast, njegove/njene bližnje, navodnog počinioca nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja, kao i opis stanja djeteta, mogućih povreda (potrebno je da zdravstveni radnici koriste posebno razvijenu medicinsku bilješku/obrazac i da obraćanjem posebne pažnje na pitanja privatnosti u vezi sa djetetom-žrtvom, (vidi Prilog 3 Kontrolna lista za zdravstvene radnike za identifikovanje djece žrtava nasilja i/ili iskorištavanja)). Ova dokumentacija može biti pouzdan izvor informacija i dokaza za dalje postupke u cilju zaštite djece.

Imajte na umu sljedeće:

Iako je prikupljanje ovih informacija korisno, nisu vam potrebne sve ove informacije da biste prijavili slučaj. U slučaju da je vrijeme najvažnije za odgovor, ako imate nedoumice, ne odgađajte prijavljivanje policiji. (vidi Mjeru 3 u nastavku).

Mjera 3: Prijava sumnje na nasilje i/ili iskorištavanje djeteta

„Neprijavljivanje slučaja nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja djeteta predmet je krivične odgovornosti.“

Šta: Svaka sumnja na nasilje nad djetetom i/ili iskorištavanje istog prijavljuje se policiji ili javnom tužilaštvu i/ili nadležnom centru za socijalni rad.

Ko: Slučaj policiji prijavljuju: predstavnici vaspitno-obrazovnih i medicinskih ustanova i službe socijalne i dječje zaštite, advokati, državne uprave za inspekcijske poslove i službi za inspekcijske poslove, drugi organi i javne institucije/ustanove na polju dječje zaštite, OCD koje rade s djecom i/ili roditeljima, SOS linije za prijavu nasilja nad djecom (Nacionalna SOS dječija linija i NVO SOS telefon za žene i djecu žrtve nasilja Nikšić) ili bilo koja druga osoba iz bilo koje druge državne institucije koja ima kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i iskorištavanja;

Sve gorenavedene institucije, uključujući i policiju, slučaj prijavljuju i nadležnom centru za socijalni rad.

Slučaj državnim tužiocu mogu prijaviti i institucije koje su imale kontakt sa mogućim slučajem nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja.

Kada: Neposredno nakon identifikacije potencijalnih žrtava nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja.

Imajte na umu da:

- ✓ *Ne trebaju vam dokazi – posao policije je da utvrdi da li se dogodilo nasilje nad djecom i/ili iskorištavanje; vaša je uloga da prijavite svoju zabrinutost, uključujući i svako saznanje o slučaju nasilja i/ili iskorištavanja djece ili pokazatelje kojima ste svjedočili.*
- ✓ *Nije važno mislite li da neko drugi prijavljuje situaciju – i dalje ste dužni da je prijavite.*
- ✓ *Nije važno da li je stručnjak za socijalni rad već uključen u rad sa djetetom – ipak morate prijaviti.*
- ✓ *Zakonska dužnost prijavljivanja nadilazi svaku dužnost u pogledu povjerljivosti.*

Kako: Prijavljivanje treba izvršiti usmeno, putem telefona, pisanim putem i putem on line prijave. Kada profesionalci slučaj prijavljuju policiji, potrebno je da istoj dostave svu dokumentaciju i informacije koje su prikupili, zabilježili ili primijetili u vezi sa svakim slučajem.

Uz to, profesionalci iz institucija koje su došle u kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i/ili iskorištavanja, usmeno i/ili pisanim putem obavještavaju nadležni centar za socijalni rad slanjem cjelokupne postojeće dokumentacije o slučaju kod kojeg se sumnja na nasilje nad djetetom i/ili iskorištavanje djeteta. Kada policija dostavlja informacije centru za socijalni rad, one treba da sadrže spis predmeta sa svim informacijama o događaju, ličnim podacima djeteta, dokazima itd.

Policija i centar za socijalni rad imaju automatsku razmjenu podataka o nasilju nad djecom i/ili slučajevima iskorištavanja i dijele zajedničku bazu podataka, pa se prijavom slučaja policiji istovremeno obavještava centar za socijalni rad i obrnuto.

Mjera 4: Hitno upućivanje slučaja sumnje na nasilje nad djecom i/ili iskorištavanja

Šta: U slučajevima kada je psihofizičkom stanju djeteta hitno potrebna medicinska njega, dijete se hitno upućuje u zdravstvenu ustanovu (odvođenje djeteta u zdravstvene ustanove ne isključuje prijavu slučaja sumnje na nasilje nad djetetom i/ili iskorištavanje policiji i obavještavanje centra za socijalni rad).

Ko: Predstavnici vaspitno-obrazovne ustanove, policije, državne uprave za inspeksijske poslove i službi za inspeksijske poslove, drugih organa i javnih institucija/ustanova u oblasti dječje zaštite, OCD koje rade sa djecom i/ili roditeljima ili bilo koja druga osoba iz bilo koje druge državne institucije koja ima kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja i iskorištavanja.

Kada: U periodu između identifikacije djeteta žrtve nasilja i/ili iskorištavanja i prijave Centru za socijalni rad ili policiji.

Kako: U slučajevima kada su otkrivanjem slučaja nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja, od strane bilo koje relevantne ustanove, djetetovo zdravlje i dobrobit u opasnosti, dijete u zdravstvenu ustanovu odvođe profesionalci institucije/ustanove koji su imali prvi kontakt sa djetetom za koje se sumnja da je žrtva nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja. Profesionalac ostaje s djetetom kao osoba od povjerenja dok u zdravstvenu ustanovu ne dođe predstavnik centra za socijalni rad ili zakonski staratelj ili roditelj.

Kontrolna lista za prosvjetne radnike za odgovor na i prijavljivanje nasilja i/ili iskorištavanja djece

Ako ste svjedok nasilja, a dijete je u neposrednoj opasnosti od povrede ili štete, morate osigurati njegovu bezbjednost:
✓ Dogovaranje i pružanje hitne medicinske pomoći po potrebi: pružanjem prve pomoći ili/i pozivanjem hitne pomoći i praćenje svih uputstava radnika hitne medicinske pomoći/bolničara.
✓ Konsultacije sa supervizorom, po potrebi.

✓ Hitno pozivanje policije ako osoba za koju se tvrdi da je učestvovala u činu nasilja predstavlja neposrednu opasnost po zdravlje i sigurnost bilo koje osobe (takođe, trebalo bi da identifikujete kontakt osobu u školi za vezu sa policijom ubuduće). ✓ Preduzimanje razumnih koraka za očuvanje okruženja, odjeće, drugih predmeta i potencijalnih svjedoka dok policija ili drugi relevantni organi ne dođu u prostorije, prikupe i dokumentuju ostale relevantne podatke ako je moguće. ✓ Odvajanje navodnih žrtava i ostalih uključenih.
Čim se pobrinete za neposredne potrebe djeteta u pogledu njegovog zdravlja i sigurnosti, kao i u svim drugim slučajevima saznanja za slučaj nasilja nad djetetom (otkrivanjem ili uočavanjem znakova nasilja i/ili iskorištavanja djeteta), preduzeti sljedeće radnje:
✓ Konsultovati se sa nadređenim, predstavnikom psihološko-pedagoške službe ili kolegom obučanim za rad sa djecom žrtvama nasilja i/ili iskorištavanja ako niste sigurni da li je riječ o nasilju ili iskorištavanju. ✓ Prijaviti sumnju policiji ako to nije učinjeno ranije. ✓ Obavijestiti nadležni centar za socijalni rad. ✓ Ne kontaktirati roditelje/staratelje (npr. u okolnostima kada se za roditelje tvrdi da su učestvovali u zlostavljanju ili je dijete zreo maloljetnik i ne želi da kontaktira sa svojim roditeljem/starateljem). ✓ Kontaktirati djetetove roditelje/staratelje i dati im prethodno dogovorene informacije (to se mora učiniti što je prije moguće, po mogućnosti istog dana kada se desio incident, otkrivanje ili sumnja). ✓ Dokumentovati zapažanja/informacije dostupne u tom trenutku. ✓ Razgovarati s djetetom kako biste ga smirili na miran i djeci primjeren način. ✓ Osigurati da se dijete osjeća bezbjedno. ✓ Pobriniti se da dijete ne krivi samo sebe. ✓ Objasniti da želite da mu/joj pomognete. ✓ Ne tražiti od djeteta nikakve informacije u vezi sa sumnjom na čin nasilja i/ili iskorištavanja kako bi se izbjegla ponovna traumatizacija.

Kontrolna lista za zdravstvene radnike za odgovor na i prijavljivanje sumnjivih slučajeva nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja

Kada posumnjate na nasilje nad djetetom i/ili situaciju iskorištavanja, preduzeti sljedeće radnje:
✓ Zabilježiti u pisanom obliku doslovne izjave djeteta ili adolescenta i staratelja koji nisu počinioci, kada je to primjenjivo i samo ako ih podijele s vama bez vašeg insistiranja (otkrivanje) u cilju tačne i cjelovite dokumentacije. ✓ Zapisati neslaganja između iskaza djeteta ili adolescenta i iskaza staratelja, ako postoje, bez tumačenja istih. ✓ Zabilježiti detaljan i tačan opis simptoma i povreda. ✓ Tamo gdje nisu pronađeni fizički dokazi, imati na umu da odsustvo fizičkih dokaza ne znači da nije došlo do nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja. ✓ Dokumentovati emocionalno stanje djeteta ili adolescenta, uz napomenu da nijedno određeno stanje ne ukazuje na nasilje nad djecom i/ili iskorištavanje. ✓ Uložiti maksimalne napore da se dijete ili adolescent podvrgne samo jednom pregledu kako bi se izbjegla sekundarna viktimizacija. ✓ Komunicirati direktno sa djetetom ili adolescentom što je više moguće.

- ✓ Pokazati pouzdanost tako što ćete ispratiti sve što je rečeno djetetu ili adolescentu ili staratelju i pružanjem emocionalne podrške.
- ✓ Svesti na minimum odlaganja tokom sprovođenja ispitivanja, u skladu sa željama djeteta ili adolescenta (na primjer, ne požurivati ih).
- ✓ Tokom pregleda objasniti šta će se raditi, prije svakog koraka.
- ✓ Ponuditi mogućnost izbora pola ispitivača, kad god je to moguće;
- ✓ Kako bi djeci objasnili postupke ispitivanja, koristiti načine koji odgovaraju uzrastu djeteta, ako su dostupna, vizuelna pomagala i termine prilagođene djeci.
- ✓ Rukovati svim prikupljenim informacijama uz poštovanje povjerljivosti (na primjer, pri razmjeni informacija);
- ✓ Kad god je to moguće, prikupiti dokumentaciju koja bi bila korisna kao dokaz u postupku..
- ✓ Prijaviti sumnju policiji.
- ✓ Obavijestiti nadležni centar za socijalni rad.

Mjera 5: Hitno postupanje radi prikupljanju dokaza i zaštiti djeteta žrtve

Šta: U trenutku prijavljivanja preduzimaju se neposredne radnje na mjestu dešavanja nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja djeteta u cilju prikupljanja dokaza i pružanja potrebne zaštite, a u nekim slučajevima i djeteta i nenasilnog roditelja (slučajevi nasilja u porodici).

Ko: Službenici policije, stručni radnici iz nadležnog centra za socijalni rad i državni tužilac.

Kada: Trenutak kada je slučaj/incident prijavljen policijskoj upravi.

Kako: Ako se događaj nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja djeteta dogodio u vrijeme prijave, policija šalje tim (takav tim uključuje i službenicu policije) na mjesto gdje se dogodio slučaj nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja, zajedno sa nadležnim stručnim radnikom iz centra za socijalni rad – radi prikupljanja podataka i dokaza i, po potrebi, zaštite djeteta. Tim se šalje bez obzira da li je prijava anonimna ili je osoba/institucija/ustanova koja prijavljuje poznata.

Ako se prijavljeni događaj dogodio u prošlosti, policija će preduzeti mjere za prikupljanje informacija i dokaza ispitivanjem osumnjičenih, svjedoka i prikupljanjem podataka od nadležnog centra za socijalni rad ako su prikupljene/prijavljene bilo kakve informacije u vezi sa djetetom i njegovom porodicom u prošlosti.

U cilju neposredne zaštite djeteta i/ili nenasilnog roditelja (slučajevi porodičnog nasilja), uz konsultaciju sa stručnim radnikom iz centra za socijalni rad, policija može narediti učiniocu nasilja udaljenje ili zabranu vraćanja u stan ili drugi prostor za stanovanje u trajanju od tri dana.

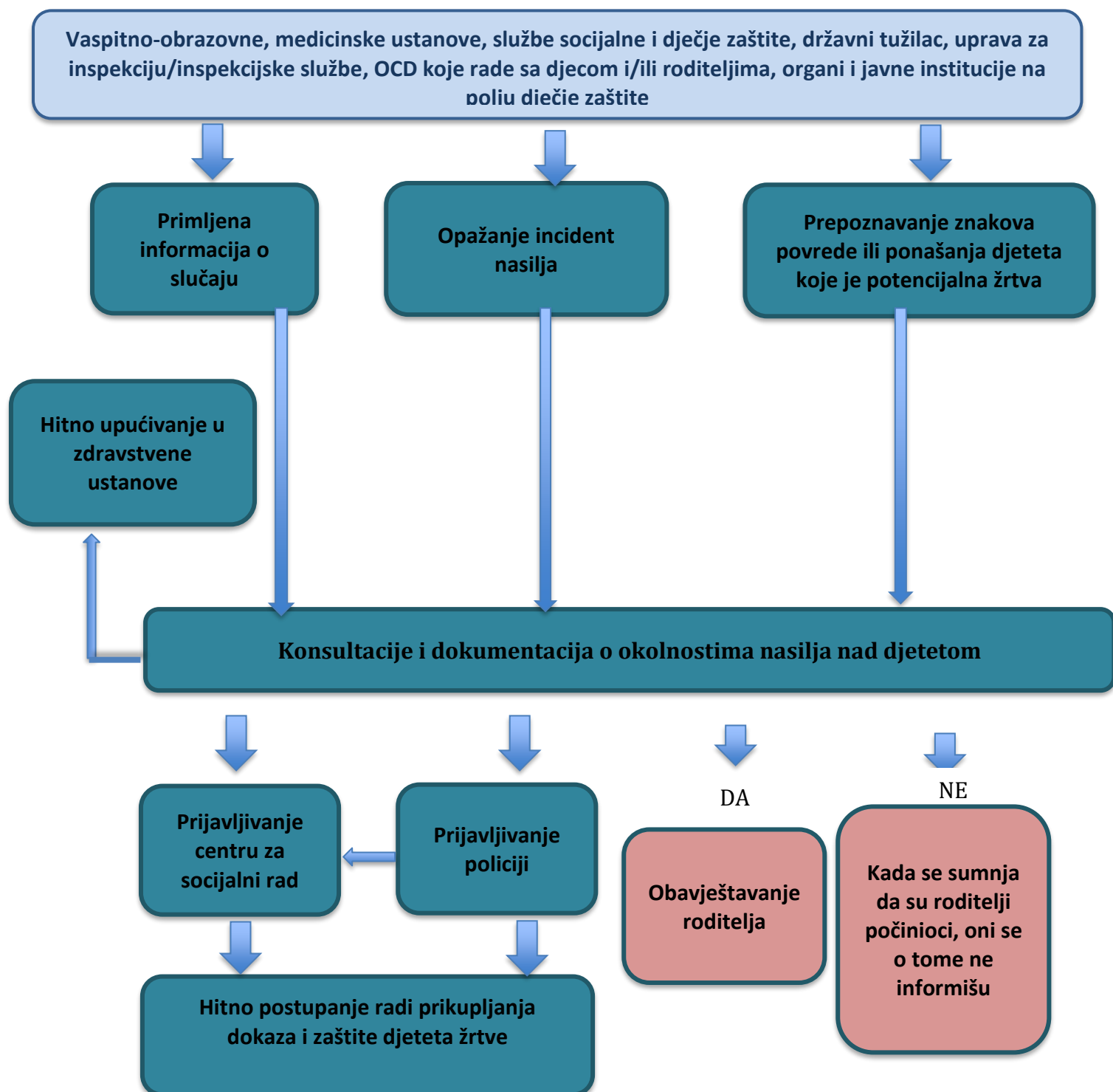
Policija ne intervjuiše dijete žrtvu nasilja u procesu prikupljanja podataka i istrage – ona obavještava državnog tužioca za maloljetnike.

Kontrolna lista za policijske službenike za odgovor na nasilje nad djecom i/ili iskorištavanja

Po primanju prijave (bez obzira da li je anonimno prijavljeno ili ne)
✓ Poslati tim na mjesto dešavanja odmah (tim mora imati jednog ženskog člana).
Po dolasku na mjesto dešavanja
✓ Utvrditi mjesto i stanje djeteta žrtve. ✓ Obavijestiti nadležni centar za socijalni rad. ✓ Obavijestiti državnog tužioca ✓ Utvrditi da li je osumnjičeni još uvijek na mjestu dešavanja. ✓ Provjeriti dobrobit i fizičko stanje djeteta. ✓ Utvrditi koje, ako i jedno, krivično djelo se dogodilo. ✓ Utvrditi da li je korišćeno oružje. ✓ Pružiti prvu pomoć ako je potrebno zbog povreda. ✓ Spriječiti komunikaciju između osumnjičenog i djeteta žrtve/svjedoka. ✓ Predstaviti se djetetu i objasniti mu/joj zašto je policija tu i šta namjerava da učini, u slučaju da je dijete sa smetnjama u razvoju sačekati stručnog radnika iz centra za socijalni rad. ✓ Kad je dijete direktna ili indirektna žrtva nasilja u porodici, objasniti mu da ste tu da pomognete i njemu/njoj i njegovim/njenim roditeljima. ✓ Ne insistirati na informacijama u vezi sa činom nasilja. ✓ Obavijestiti državnog tužioca. ✓ Nemojte intervjuisati dijete – imajte na umu da je dijete uplašeno i da mu/joj je neprijatno da razgovara o događajima. ✓ Pomoći stručnom radniku iz centra za socijalni rad kada je to potrebno.
Dokazi
✓ Zabilježiti stanje na mjestu zločina. ✓ Pribaviti izjave svjedoka.
Medicinski tretman
✓ Prebaciti dijete koje je žrtva u bolnicu, ako je potrebno. ✓ Obavijestiti roditelja/zakonskog staratelja djeteta/ izuzev u slučaju kad su roditelji osumnjičeni počiniooci. ✓ Nabaviti kopiju izvještaja tima hitne medicinske pomoći.
Preliminarna istraga
✓ Ispitati osumnjičenog (ili osumnjičene). ✓ Zabilježiti i dokumentovati emocionalno i fizičko stanje djeteta žrtve. ✓ Zabilježiti ponašanje osumnjičenog (ili osumnjičenih). ✓ Uočiti znakove povreda na djetetu žrtvi.
Popunjavanje izvještaja o incidentu
✓ Održavati objektivnost u izvještavanju. ✓ Izbjegavati lična mišljenja. ✓ Prijaviti detalje, a ne zaključke. ✓ Osigurati da su izvještajem obuhvaćeni elementi svih uključenih krivičnih djela. ✓ Opisati detaljno prirodu krivičnog djela o kojem je riječ. ✓ Dokumentovati sve povrede koje je dijete žrtva pretrpjelo. ✓ Zabilježiti spontane izjave kako ih je dijete dalo, ako ih ima, ne sprovoditi dalje ispitivanje.

Na osnovu prikupljenih dokaza i po konsultaciji sa državnim tužiocem, policija kvalifikuje djelo kao prekršaj ili kao krivično djelo i shodno tome formira krivičnu ili prekršajnu prijavu o prijavljenom slučaju nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja djeteta.

Slika 3: Identifikacija, prijavljivanje i hitno upućivanje i postupanje u slučajevima nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja.

SOP 2: POČETNA PROCJENA RIZIKA, NEODLOŽNA INTERVENCIJA I PROCJENA POTREBE ZA ZAŠTITOM DJETETA I PORODICE

1. Mjera: Registracija i početna procjena rizika

„Vođenje slučaja ima za cilj sprečavanje nastanka rizika za ranjivu djecu i bavljenje pitanjem posljedica rizika putem radnji za podršku i zaštitu.“

Šta: Nakon što se slučaj prijavi centru za socijalni rad, kako bi se uradila početna procjena, stručni radnik iz CSR prikuplja sve podatke od institucija koje su izvršile prijavu, uključujući podatke koje bi centar za socijalni rad mogao da ima o tom određenom djetetu i porodici i razgovara sa profesionalcima i osobama koje imaju vitalne informacije za početnu procjenu slučaja. Radeći ovo, stručni radnik, u dogovoru sa svojim supervizorom, procjenjuje da li je prijava osnovana, a prema tome odlučuje hoće li pokrenuti slučaj i određuje prioritet postupanja, ili odlučuje da ne pokreće slučaj u nedostatku dokaza o nasilju nad djetetom i/ili iskorištavanja djeteta (ukoliko je prijava zlostavljanja neosnovana, to se potvrđuje bilješkom u Prijemni list, postupanje po prijavi se obustavlja i registruje u Upisnik odbačenih prijava).

Ko: Stručni radnik iz centra za socijalni rad koji je primio prijavu, uz konsultacije sa Upravom policije i, u slučaju nasilja u porodici, nenasilnim roditeljem, takođe konsultujući medicinskog radnika koji je postupao u slučaju, vaspitno-obrazovnu ustanovu koju dijete pohađa, i/ili bilo kojeg drugog profesionalca koji je prisustvovao događaju.

Kada: U trenutku kada dobije informacije i dokumentaciju o slučaju sumnje na nasilje nad djetetom i/ili iskorištavanje djeteta.

Imajte na umu sljedeće:

U svim fazama procesa socijalne i dječje zaštite, stručni radnici moraju da:

- ✓ razmotre potrebu za hitnom akcijom kako bi se osigurala bezbjednost djeteta;
- ✓ zaštitu i dobrobit djeteta smatraju prioritetom;
- ✓ izbjegavaju radnje koje djetetu ili porodici uzrokuju nepotrebne nevolje i stres;
- ✓ poštuju prava roditelja/staratelja da se čuju njihovi stavovi i da budu u potpunosti informisani o svim preduzetim koracima;
- ✓ poštuju prava djece da se čuju njihovi stavovi.

Kako: Kada stručni radnik iz centra za socijalni rad dobije informacije o slučaju gdje postoji zabrinutost u vezi zaštitom djeteta za koje se sumnja da je žrtva nasilja i/ili iskorištavanja, treba preduzeti sljedeće radnje:

1. stručni radnik sačinjava službenu zabilješku o prijemu slučaja i unosi slučaj u informacioni sistem socijalnog staranja (ISSS) i o datom slučaju obavještava nadređenog ili odgovornog za slučaj;

2. supervizor pregleda i analizira sve relevantne podatke dostupne u ovom trenutku, konsultuje se sa relevantnim stručnim radnicima koji su imali kontakt sa djetetom i događajem nasilja nad djetetom i/ili iskorištavanja i odlučuje da li postoji potreba za otvaranjem predmeta o slučaju nasilja nad djetetom ili ne.

Kada je potreba za otvaranjem predmeta izvjesna, voditelj slučaja sprovodi početnu procjenu rizika kojom se određuje nivo prioriteta postupanja koji će se dodijeliti slučaju na sljedeći način:

- **neodložno**, ako prikupljeni podaci ukazuju na to da je dijete u visokom riziku, što znači da će postupak procjene započeti odmah i da neodložnu intervenciju treba izvršiti što je prije moguće u roku od 24 sata;
- **hitno**, ako prikupljeni podaci ukazuju na to da je dijete u umjerenom riziku, postupak procjene treba započeti što je prije moguće, najkasnije u roku od tri dana (72 sata) nakon dobijanja informacija o slučaju;
- **redovno**, ako prikupljeni podaci ukazuju da su rizici po sigurnost djeteta niski, tj. postupak procjene treba započeti najkasnije sedam radnih dana nakon primanja obavještenja i ostalih informacija.

Pokazatelji nivoa hitnosti za socijalne radnike

Klasifikacija predmeta prema stepenu hitnosti za djecu žrtve nasilja i/ili iskorištavanja			
Vrsta rizika od povređivanja	1. nivo – Neodložno Znatno povrijeđeno. Potreban hitan odgovor i često praćenje	2. nivo – Hitno Dijete je povrijeđeno, Potreban je odgovor i praćenje	3. nivo – Redovno Postoji rizik od povređivanja. Potrebno praćenje
Fizičko nasilje	Teška povreda novorođenčeta, malog djeteta ili djeteta u slučaju nasilja u porodici. Dijete je pokušalo samoubistvo. Dijete sa smetnjama u razvoju koje su povrijedili roditelji/braća i sestre.	Prekomjerno fizičko kažnjavanje. Prijetnje povredama. Opasno i nepromišljeno ponašanje. Dijete se samopovređuje.	Prijetnje povredama. Fizičko kažnjavanje bez fizičkog povređivanja.

Seksualno i emocionalno nasilje	Svaki seksualni kontakt između djeteta i odrasle osobe (gdje osoba koja nanosi štetu ima pristup djetetu). Osoba koja se uglavnom stara o djetetu uporno omalovažava, izoluje ili ponižava dijete.	Dijete je obećano za sklapanje braka. Dijete je u prošlosti seksualno zlostavljano i nije dobilo nikakvu podršku. Osoba koja se uglavnom stara o djetetu nanosi mu štetu (povremeno omalovažavanje, izolacija ili ponižavanje).	Dijete se tretira drugačije od ostale braće i sestara, a roditelj je negativan prema djetetu.
Zanemarivanje	Teška povreda ili bolest usljed zanemarivanja (neuhranjenost bez očiglednih uzročnih faktora)	Nedostatak nadzora Neadekvatna osnovna njega. Odsustvo zaštite djeteta Dijete je često prepušteno da se brine samo o sebi ili da preuzima zadatke van njegovih razvojnih mogućnosti.	Staratelji su emocionalno udaljeni. Dijete ima smetnje u učenju kojima se roditelji ne bave.
Iskorištavanje	Dijete uključeno u najgore oblike dječjeg rada, kao i u trgovinu ljudima.	Maloljetna djeca prisiljena na rad. Dijete ne ide u školu zbog učestvovanja u radu. Maloljetna lica iskorišćena za seksualne aktivnosti	Roditelji prijetu da će dijete poslati na posao.

U ovom trenutku, ako se slučaj pokrene, formira se dosije korisnika, dodjeljuje mu se broj, i određuje se voditelj slučaja.

Mjera 2: Neodložne intervencije

Šta: Kada procjena ukazuje da bi nepreduzimanje hitnih mjera i usluga iz nadležnosti centra za socijalni rad ugrozilo život, zdravlje i razvoj djeteta žrtve nasilja i/ili iskorištavanja, voditelj slučaja preduzima mjere neodložne intervencije u cilju osiguravanja sigurnosti žrtve.

Ko: Voditelj slučaja, stručni tim iz centra za socijalni rad, predstavnik policije, zdravstveni radnici, prosvjetni radnici (po mogućnosti profesionalci koji imaju

prethodno znanje o djetetu ili/i njegovim porodičnim prilikama), OCD koje rade u području zaštite žrtava nasilja, uključujući nasilje u porodici, sklonište za žrtve porodičnog nasilja i drugi profesionalci iz službi koje su relevantne za ovu fazu akcije.

Kada: Neodložne intervencije treba preduzeti odmah nakon početne procjene rizika i sigurnosti djeteta i porodice.

Kako: Ako okolnosti slučaja u ovoj fazi zahtijevaju pružanje hitne medicinske usluge djetetu zbog neposrednog fizičkog i/ili psihološkog stresa djeteta, voditelj slučaja, sam ili u dogovoru s timom, i u najboljem interesu djeteta osigurava ovu pomoć kontaktiranjem odgovarajuće zdravstvene ustanove i odvođenjem djeteta u medicinsku ustanovu.

U slučajevima srednjeg i visokog rizika preduzimaju se sljedeće radnje:

- voditelj slučaja može nadgledati vršenje roditeljskog prava omogućavajući djetetu da ostane sa nenasilnim roditeljem u stanu (daje predlog sudu za prekršaje za izricanje zaštitne mjere, udaljenje počinioca nasilja iz stana);
- izmještanje djeteta iz porodice, u krajnjem slučaju, ako sve navedeno ne daje odgovarajuće rezultate ili ako je nivo rizika visok, ova mjera sprovodi se u saradnji sa policijom, koja po potrebi pruža asistenciju centrima za socijalni rad;
- određivanje staratelja;
- smještaj djeteta u hraniteljsku porodicu, sklonište ili u izuzetnim slučajevima u ustanovu;
- pokretanje postupka za ograničavanje ili oduzimanje roditeljskih prava u vanparničnom postupku (zakonski staratelj djeteta iz CSR, ili stručni radnik iz centra za socijalni rad, pokreće postupak).

Sve mjere zaštite u sklopu hitnih postupaka privremene su prirode i u skladu su s djetetovim pravom na porodični život i podizanje i realizuju se sve dok se problem ne otkloni, odnosno do povratka djeteta u biološku porodicu ili trajnog rješenja za dijete (usvajanje, osamostaljivanje).

Ove odluke donijeće se po hitnom postupku, najkasnije 24 sata nakon saznanja o potrebi odvajanja djeteta od porodice.

Prije donošenja odluke, djetetu u skladu sa sposobnostima da formira mišljenje treba omogućiti da slobodno izrazi to mišljenje, želje i prijedloge, na uzoran način (ako to psihološko/fizičko stanje djeteta dozvoljava).

Mjera 3: Procjena potreba djeteta

Šta: Kao dio planiranja procjene potrebno je utvrditi koje su informacije već prikupljene, a koje treba dobiti komunikacijom s drugim institucijama, djetetom i članovima njegove porodice. Centri za socijalni rad koordinišu ovim aktivnostima i

osiguravaju kontinuiranu multidisciplinarnu saradnju u procesu procjene, kako bi se dobili što opsežniji podaci koji su od značaja za procjenu. U slučaju kad multidisciplinarni timovi rade, voditelj slučaja uključuje taj tim.

Kada je potrebno (obično u složenim slučajevima, kada je riječ o seksualnom iskorištavanju djeteta, kada je dijete sa smetnjama u razvoju žrtva nasilja), voditelj slučaja organizuje konferenciju slučaja kao dio procesa procjene.

Ko: Voditelj slučaja, uz konsultaciju sa supervizorom/rukovodiocem stručne službe/službi i institucija koje voditelj slučaja kontaktira od slučaja do slučaja u vezi s djetetovim potrebama. U složenim slučajevima, članovi konferencije slučaja su službenici policije, prosvjetni radnici koji poznaju dijete i/ili njegovu porodicu, zdravstveni radnik/ljekar opšte prakse/porodični ljekar ili pedijatar koji je upoznat s djetetom i/ili njegovom porodicom, OCD koje djetetu i roditelju organizuje alternativni smještaj, porodica u kojoj je dijete smješteno u sklopu alternativnog vida staranja, hraniteljska porodica ili ustanova, kao i multidisciplinarni timovi, ako postoje.

Kada: Procjena traje najviše deset radnih dana od dana otvaranja slučaja. U izuzetnim slučajevima, uz odobrenje rukovodioca stručne službe, trajanje procjene može se produžiti za još 30 dana ukupno.

Kako: Procjena se vrši na osnovu sljedećih aktivnosti:

- 1) susret i razgovor s djetetom: razgovor s djetetom vodi se samo ako je to apsolutno neophodno i ako je osiguran pristup prilagođen potrebama djeteta, uz korištenje jednostavnog i jasnog jezika, koncepte prilagođene uzrastu i osiguravajući da se procjena odvija u okruženju gdje se dijete osjeća sigurno uz iskusnog i obučenog stručnog radnika. U slučaju da je riječ o djetetu sa smetnjama u razvoju, treba obezbijediti prisustvo tumača;
- 2) susreti i razgovori sa roditeljima, članovima porodice, starateljima, članovima šire porodice, ako je to potrebno;
- 3) direktna opservacija životnih uslova djeteta i porodice;
- 4) dobijanje informacija od drugih stručnih radnika i ostalih koji su u kontaktu sa djetetom i njegovom porodicom i njihovo uključivanje u procjenu;
- 5) analiza informacija iz različitih izvora (koja uključuje podatke iz dosijea djeteta ako postoje), s fokusom na zaštitne uticaje i snage, otpornost i pozitivne faktore, te snažno razmatranje ranjivosti djeteta i postojećih faktora rizika.

Kontrolna lista za voditelja slučaja u procesu procjene potreba deteta

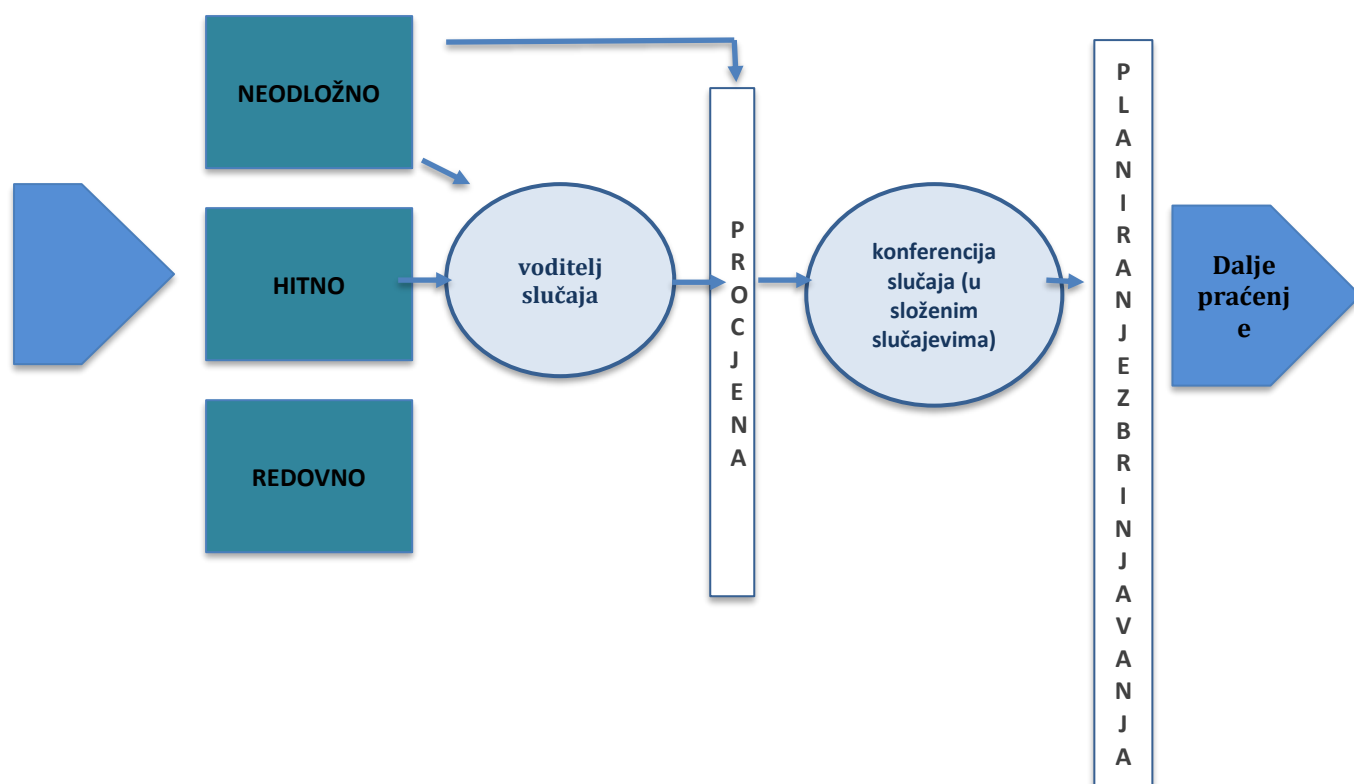
Komunikacija sa djetetom	
✓	Budite spremni da ne tražite od djeteta da priča o događaju nasilja.
✓	Imajte na umu da dijete može imati podijeljena osjećanja odanosti prema počinocu nasilja i roditelju/staratelju koji ga ne zlostavlja.
✓	Budite svjesni mogućnosti da dijete može biti ili je fizički i/ili seksualno zlostavljano.

✓ Uzmite u obzir da je dijete možda na sebe preuzelo neprikladne uloge i odgovornosti u porodici zbog nasilja u porodici, npr. pokušava li dijete da zaštiti roditelja/staratelja koji ga ne zlostavlja ili je dijete natjerano da gleda čino ve nasilja nad njim/njom? Uloge koje djeca mogu preuzeti na sebe uključuju ulogu njegovatelja, povjerljivog lica žrtve, povjerljivog lica počinioca, pomoćnika počinioca, savršenog djeteta, sudije i žrtvenog jarca. ✓ Kada komunicirate s djetetom, budite jasni u vezi sa svojom ulogom. ✓ Koristite jezik prilagođen djeci. ✓ Objasnite djetetu postupak na način koji ono može da razumije. ✓ Uvjerite se da dijete razumije da ste tu da mu pomognete. ✓ Uspostavite atmosferu povjerenja.
Ako je moguće, pribavite detaljnu istoriju prethodnog iskustva koje dijete ima u vezi sa nasiljem
✓ Kada se desio najnoviji incident nasilja? ✓ Koje su prirode, lokacije, ozbiljnosti, učestalosti i trajanja incidenti kojima je dijete izloženo? ✓ Na kakav način je dijete uključeno i kako ono reaguje tokom ovih incidenata, npr. svjedočenje činu nasilja, fizičko uključivanje, pokušaj intervenisanja? ✓ Da li dijete pokazuje probleme u ponašanju i/ili nedostatke koncentracije u školi/u ranom uzrastu? ✓ Uticaj na sposobnost roditelja/staratelja koji ne zlostavljaju na roditeljstvo i zaštitu djeteta. ✓ Kakva je sposobnost roditelja koji ne zlostavlja za roditeljstvo i zaštitu djeteta ili djece? ✓ Učinci nasilja (npr. bol, uznemirenost, ljutnja, razdražljivost, strah, smanjena pokretljivost, hospitalizacija) mogu uticati na roditeljsku sposobnost, kao i na mentalne bolesti ili probleme zloupotrebe nedozvoljenih supstanci koji nastaju kao posljedica nasilja/nasilja u porodici. ✓ Razmotrite međusobno povezivanje faktora rizika koji mogu da utiču na roditeljsku sposobnost, npr. problemi mentalnog zdravlja odraslih, zloupotreba supstanci, problemi zanemarivanja, intelektualne smetnje odraslih, socijalna izolacija, smetnje u razvoju djeteta.
Tokom procjene identifikovati i implementirati sljedeće:
✓ prisustvo zaštitnih faktora i faktora rizika za ponavljanje nasilja i/ili iskorištavanja. ✓ procijeniti specifične rodne i potrebe djece sa smetnjama u razvoju i da li je potrebno pružiti neke od prioriternih usluga i postoje li potrebe za specijalističkom procjenom. ✓ potreba za hitnim psihološkim i psihijatrijskim liječenjem djeteta i/ili porodice. ✓ da li treba uključiti druge institucije u prikupljanje informacija ili pružanje usluga; ✓ razmotriti potrebu za krivičnom zaštitom žrtve. ✓ razmotriti potrebu za dugoročnom građanskom ili prekršajnom zaštitom djeteta žrtve; ✓ odlučiti koje su usluge i podrška potrebni za dijete ili odraslu osobu i dostupni u lokalnoj zajednici. ✓ utvrditi podjelu odgovornosti. ✓ dati preporuke o prioritetima, ciljevima i očekivanim ishodima. ✓ razviti organizovani, dobro integrisani plan zaštite djeteta i/ili njegove porodice. ✓ planirati preduzimanje zakonskih mjera ili slično.

Konferencija slučaja inicira se kako bi se potencijalni učesnici informisali i pripremili na dalje korake i postupke koji će biti neophodni u procesu zaštite djeteta, a koje je identifikovao voditelj slučaja.

Dijete/i porodica učestvuju na nekim (ali ne svim) konferencijama slučaja. Uvijek treba tražiti mišljenja i viđenja djeteta i porodice kada slučaj to dozvoljava kako bi se prihvatile donesene odluke. Konferencije slučaja treba dokumentovati pomoću **Obrasca za konferenciju slučaja (Prilog 1)**. Ukoliko multidisciplinarni timovi postoje i rade, konferencija slučaja obavlja se s članovima tima.

Slika 4: Pružanje usluga u skladu s identifikovanim potrebama

SOP 3: ZAŠTITA I POMOĆ DJETETU I PORODICI

Mjera 1: Planiranje rada na slučaju

Šta: Kao rezultat procjene slučaja, voditelj slučaja, zajedno sa stručnjacima koji učestvuju u procjeni (MDT ako postoje), izrađuje individualni plan pomoći za dijete i njegovu porodicu koji odgovara na potrebe djeteta na individualizovani način. U složenijim slučajevima za izradu individualnog plana organizuje se konferencija slučaja.

Ko: Pored voditelja slučaja u izradi planova učestvuju i: 1) dijete u skladu sa svojim godinama i zrelošću i to na način koji će osigurati njegovo puno učešće; 2) roditelj ili staratelj djeteta; 3) druge bitne osobe iz djetetovog okruženja; 4) osoba kod koje je dijete smješteno (rođak, hranitelj itd.) ili predstavnik ustanove u koju je smješteno; 5) predstavnici obrazovne ustanove, djetetov ljekar, druga tijela i organizacije koje bi trebalo da pruže zaštitu ili obezbijede neke usluge djetetu i porodici/multidisciplinarni tim.

Kada: Početni plan usluga i mjera izrađuje se najkasnije 15 dana od početka rada na slučaju. U određenim situacijama odluka se donosi odmah, kada se procijeni da je nivo rizika izuzetno visok.

Kako: Ako su, tokom neodložne intervencije već preduzete određene mjere zaštite, potrebno ih je preispitati i uključiti sve relevantne aktere u dalje donošenje odluka o mjerama zaštite i aktivnostima koje će dovesti do ostvarivanja postavljenih ciljeva.

Planiranje se može organizovati u vidu zajedničkih sastanaka ili odvojenih kontakata i konsultacija sa svim relevantnim pojedincima ili predstavnicima institucija ili predstavnicima multidisciplinarnog tima ako je isti operativan. U složenijim slučajevima planiranje se vrši putem konferencije slučaja gdje voditelj slučaja održava sastanak sa zainteresovanim stranama i pružaocima usluga kako bi podijelio i predstavio informacije o evidentiranim slučajevima, preduzetim radnjama, napretku, povratnim informacijama i preporukama.

Koraci u izradi plana su:

- 1) Evaluacija podataka iz procjene
- 2) Definisanje ciljeva
- 3) Donošenje odluka o željenim ishodima
- 4) Odlučivanje šta treba učiniti za postizanje ciljeva i ishoda
- 5) Utvrđivanje koje će se aktivnosti preduzeti, i to: ko, kako, kada i gdje, kako bi se postigli postavljeni ciljevi koji uključuju:
 - utvrđivanje i redoslijed prioriteta akcija koje treba preduzeti;
 - raspodjelu zadataka između članova multidisciplinarnog tima i pružalaca usluga socijalnog staranja;
 - određivanje razumnog vremenskog okvira za sprovođenje svake akcije.

Plan zaštite djeteta mora identifikovati:

- ✓ ko je u riziku i od koga.
- ✓ koji su faktori rizika.
- ✓ kako će se smanjiti rizik, uključujući određene radnje.
- ✓ kako agencije mogu izmjeriti smanjenje rizika.
- ✓ u kojem vremenskom roku treba izvršiti ove promjene.
- ✓ zaštitne aspekte djetetove situacije, koje će možda trebati ojačati i razviti.
- ✓ koji su resursi potrebni za povećanje ili jačanje zaštitnih faktora i održavanje promjene.
- ✓ uloge i odgovornosti svih profesionalaca.
- ✓ uloge i odgovornosti članova porodice.
- ✓ pružanje podrške i intervencije koje treba uspostaviti, sa određenim detaljima o tome šta bi se istima trebalo postići.
- ✓ planiranje u slučaju nepredviđenih okolnosti i šta će to značiti za pojedinačno dijete.
- ✓ rokove za pregled.
- ✓ jasno iskazane vremenske okvire za svaku fazu.
- ✓ ime stručnog radnika (voditelja slučaja) koji će biti odgovoran za nadzor i koordinaciju rada.

Mjera 2: Sprovođenje mjera zaštite/podrške

Šta: U skladu sa planiranjem slučaja, sprovode se određene mjere podrške koje su utvrdili voditelj slučaja i relevantne institucije kako bi se zaštitilo i pomoglo djetetu žrtvi nasilja i/ili iskorištavanja.

Ko: Voditelj slučaja, roditelj ili staratelj djeteta; osoba kod koje je dijete smješteno (rođak, hranitelj, itd.) ili predstavnik ustanove u koju je smješteno; predstavnici obrazovne ustanove, dječji ljekar, druga tijela i organizacije, koja bi trebalo da pruže zaštitu ili neke usluge djetetu i porodici (uz uključivanje profesionalaca iz multidisciplinarnih timova ako oni rade).

Kada: Nakon izrade plana slučaja.

Kako: Različiti stručnjaci koji su uključeni kao pružaoci usluga u planiranje i razvoj plana zaštite/podrške sprovode:

- Individualni obrazovni plan razvija se i sprovodi u djetetovoj školi zajedno sa profesionalcima u obrazovanju koji imaju znanje o djetetu,
- Individualni zdravstveni plan priprema se sa djetetovim pedijatrom/psihologom/ zdravstvenom ustanovom, a sprovodi ga ljekar djeteta.
- Individualni plan podrške roditelju i djetetu koji uključuje socio-ekonomsku podršku sprovode opština i relevantne lokalne OCD koje rade u oblasti nasilja nad djecom/porodicom i slično.

Individualni planovi sprovode se prateći korake i dinamiku zacrtanu planom. (Prilog 2: Obrazac za individualni plan).

Svi profesionalci zaduženi za implementaciju odgovorni su za izvještavanje o napretku (putem izvještaja o napretku) nadležnom centru za socijalni rad (Prilog 3: Obrazac izvještaja o napretku).

Mjera 3: Pregled i praćenje zaštitnih mjera

Šta: Jednom kada je plan usluga za dijete i njegovu porodicu usvojen i sprovodi se, voditelj slučaja nadgleda da li se planirane aktivnosti sprovode i vode li te aktivnosti ka postizanju ciljeva. Voditelj slučaja koordiniše i nadgleda intervencije na osnovu individualnog plana, uključujući, ako je potrebno, multidisciplinarni tim, zakonske zastupnike djeteta i druge relevantne službe i institucije.

Ko: Aktivnosti praćenja sprovodi voditelj slučaja u saradnji sa supervizorom, nadređenim i drugim stručnjacima koji su uključeni u slučaj. Voditelj slučaja i rukovodilac stručne službe/supervizor, u skladu s okolnostima, spremnošću i sposobnošću za učešće – dijete, njegov roditelj ili staratelj ili druge bitne osobe iz djetetovog okruženja, predstavnici drugih tijela, institucija i druge organizacije koje pružaju usluge djetetu.

Kada: Pregled se vrši na osnovu ostvarenih rezultata najmanje svakih šest mjeseci od dana usvajanja individualnog plana, osim ako plan predviđa kraći period. Takođe, tokom cijelog procesa vođenja slučaja, individualni plan se kontinuirano prati i mijenja prema potrebi od strane voditelja slučaja.

Kako: Praćenje i pregled odvija se prema unaprijed utvrđenom planu, koji uključuje pregled dokumentacije, pregled izvještaja stručnih radnika koji rade s djetetom, posjete, telefonske razgovore, komunikaciju s ostalim učesnicima u procesu sprovođenja plana.

Procjena rada na slučaju može se obaviti na jedan ili više načina, kao što su:

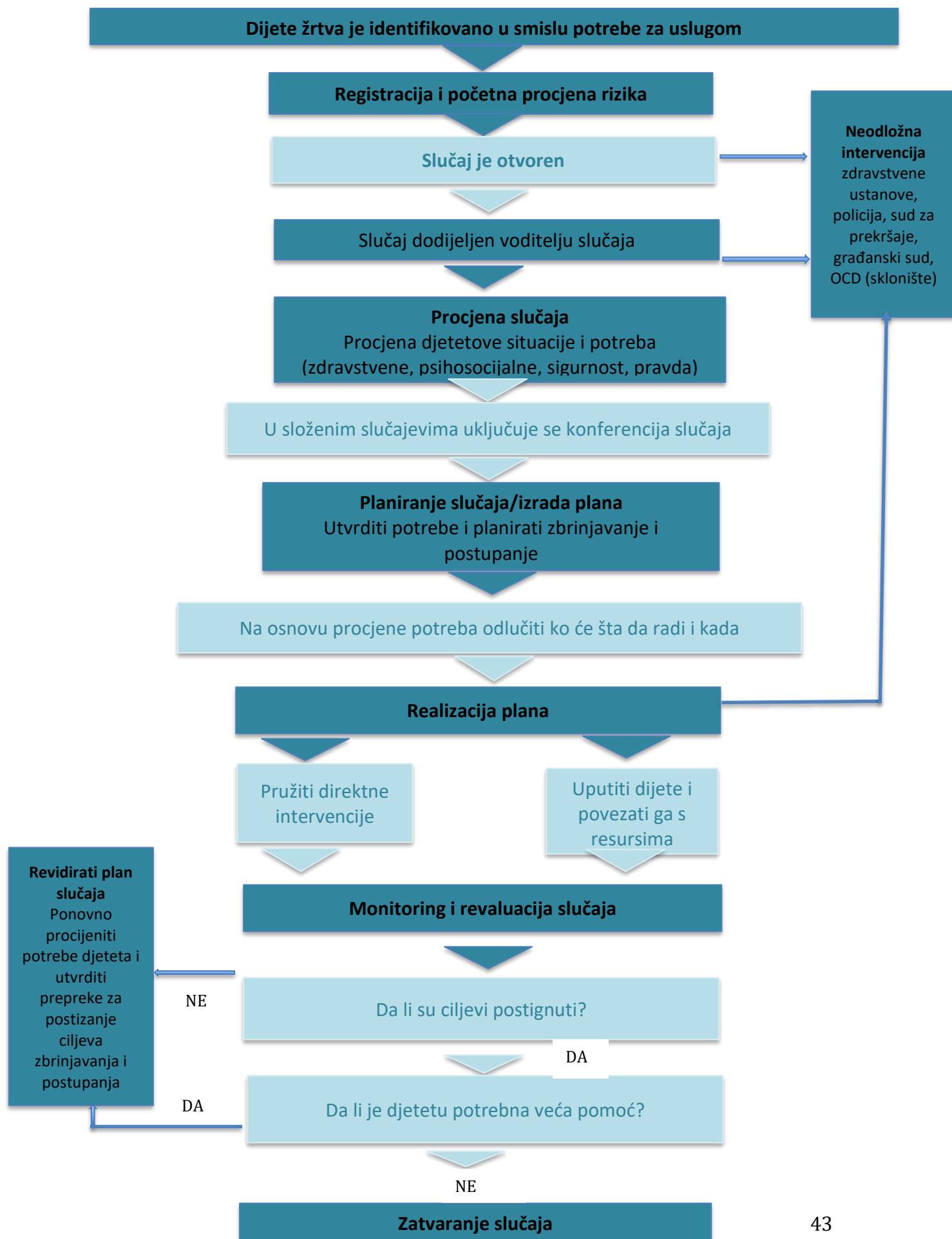
- a) supervizija (rad sa supervizorom na ispunjavanju plana nakon određenog vremena).
 - b) pregled dokumentacije (gdje voditelj slučaja procjenjuje rad i postignute rezultate na osnovu izvještaja drugih službi, poput izvještaja iz ustanove ili porodice u koju je dijete smješteno u kojem je dijete smješteno).
 - c) konferencija slučaja (sa svim relevantnim članovima iz djetetove zajednice: učiteljem, porodičnim ljekarom itd. sa djetetom i porodicom ili bez nje).
 - d) tim (u centru za socijalni rad, sa djetetom ili bez njega, sa i bez učešća osoba koje su djetetu važne).
- (Prilog 3: Obrazac plana pregleda slučaja).

Konačna kontrolna lista za dosije za voditelja slučaja

Ime djeteta	Broj slučaja	Voditelj slučaja
Stavke	Provjeriti	Komentar
Djetetu je dodijeljen zaseban predmet		
Izvod iz policije		
Obrazac za registraciju slučaja		
Obrazac za početnu procjenu		
Obrazac za procjenu		
Obrazac za konferenciju slučaja		
Podnesci sudovima		
Obrazac za izradu plana		
Pregled plana zbrinjavanja		
Obrazac za upućivanje		
Medicinska dokumentacija i važne zdravstvene informacije o djetetu		
Izveštaji o napretku iz škola		
Obrazac za zatvaranje predmeta		

Ako evaluacija pokaže da su ciljevi plana ispunjeni, voditelj slučaja zatvara slučaj.

Slika 5: Tok vođenja slučaja

SOP 4: PRAVNA ZAŠTITA I INFORMISANJE DJECE ŽRTAVA NASILJA I/ILI ISKORIŠTAVANJA

Mjera 1: Zaštita djeteta žrtve nasilja i/ili iskorištavanja tokom postupka pred državnim tužilaštvom i sudom

Šta: Na osnovu izvještaja o prijavi koji je sačinila policija (vidi SOP 1, mjera 5) pokreće se krivični ili prekršajni postupak kako bi se kaznio počinilac nasilja nad djetetom, a dijete zaštitilo.

Ko: Uprava policije, stručni radnik iz nadležnog centra za socijalni rad, zakonski staratelj djeteta i državni tužilac.

Kada: Ubrzo nakon prijave slučaja policiji i ubrzo nakon pripreme krivične/prekršajne prijave od strane policije.

Kako: Prilikom pokretanja prekršajnog i krivičnog postupka, u slučajevima kada je žrtva nasilja dijete, obavještava se nadležni centar za socijalni rad, osim u slučaju kada postupak pokreće upravo nadležni centar za socijalni rad.

Nadležni stručni radnik centra za socijalni rad pomaže državnom tužiocu u prikupljanju relevantnih dokaza za slučaj: informacija o djetetu i porodici (socijalni, ekonomski i zdravstveni status, uslovi života, prethodni događaji koji su bili predmet otvaranja predmeta u vezi sa djetetom, informacije dobijene od strane profesionalaca vaspitno-obrazovne ustanove u koju je dijete upisano/bilo upisano, prethodni medicinski izvještaji, pod uslovom da su isti dostupni za dijete i članove porodice, itd.). Takođe, traži se stručno mišljenje od voditelja slučaja kome je predmet dodijeljen, ali to može biti i drugi stručni radnik koji je upoznat sa slučajem. Takvo mišljenje se traži u vezi sa psihofizičkim stanjem djeteta, i to u pisanoj formi. Predstavnik centra za socijalni rad prisutan je tokom postupka u kojem se dijete vodi kao žrtva i svjedok nasilja.

Mjera 2: Saslušanje djeteta i zaštita djeteta od ponovne viktimizacije

Šta: S obzirom na osjetljivu prirodu slučajeva nasilja nad djecom, kada je riječ o krivičnom postupku – državni tužilac razgovara s djetetom samo jednom i to uz pomoć stručnih radnika iz centara za socijalni rad i stručne službe tužilaštva (u krajnje rijetkim slučajevima, dijete se ponovo saslušava pred sudom i u tim slučajeva saslušanje se vrši uz pomoć Stručne službe suda u posebnoj prostoriji). Većina takvih razgovora sa djetetom snima se pomoću audio-vizuelne opreme, nakon čega se takav iskaz koristi kao dokaz na sudu. Dijete, stoga, ne mora da ponavlja detalje zlostavljanja, pa čak ni da se pojavljuje na sudu (o ponavljanju detalja zlostavljanja i ponovnog pojavljivanja na sudu, konačnu odluku donosi sudija uz procjenu Stručne službe suda).

Kad je riječ o prekršajnom postupku, s djetetom razgovara sudija za prekršaje uz pomoć stručnih radnika iz centra za socijalni rad.

Ko: Državni tužilac, Stručna služba tužilaštva i/ili suda, stručni radnici iz nadležnog centra za socijalni rad, sudija za prekršaje.

Kada: Odmah nakon pokretanja krivičnog postupka/odmah nakon pokretanja prekršajnog postupka.

Kako: U krivičnom postupku stručna služba državnog tužilaštva – u saradnji sa državnim tužiocem i nadležnim centrom za socijalni rad, koji na zahtjev, u pisanoj formi daje mišljenje o psihofizičkoj sposobnosti djeteta da bude svjedok i prati dijete u tužilaštvu/na sudu – priprema dijete za razgovor i vodi razgovor s djetetom, shodno instrukcijama državnog tužioca/sudije.

Saslušanje djeteta mlađeg od 14 godina života, kao oštećenog ili svjedoka u postupku, obavezno se sprovodi uz pomoć stručnog lica iz Stručne službe državnog tužilaštva/suda, koje daje pisani nalaz i mišljenje o sposobnosti djeteta za svjedočenje, priprema dijete za svjedočenje i pruža pomoć državnom tužiocu/sudiji za maloljetnike u saslušanju djeteta.

Sam razgovor, tj. saslušanje vodi se u zasebnoj prostoriji tužilaštva/suda prilagođenoj potrebama djeteta, uz upotrebu audio-vizuelne tehnike i uz pomoć stručnog lica iz Stručne službe kako bi saslušanje bilo prilagođeno potrebama djeteta i procesnim pravilima postupka. Dijete se informiše o krivičnom postupku, njegovoj ulozi i pravima, pri čemu se u obzir uzimaju njegove potrebe, stavovi i osjećanja, i ulažu svi naponi da mu se omogući da se izrazi.

.Kad je riječ o prekršajnom postupku stručni radnik centra za socijalni rad razgovara sa djetetom u prostorijama centra za socijalni rad i dostavlja svjedočenje djeteta Sudu za prekršaje (Sud može prihvatiti takvo svjedočenje i izbjeći ponovnu viktimizaciju djeteta do koje bi došlo ponovljanjem saslušanja). Osim toga, sudija za prekršaje može saslušati dijete u prisustvu stručnog radnika centra za socijalni rad u sudnici, tako što će udaljiti predstavnike javnosti – uključujući i okrivljenog i njegovog advokata.

Državni tužioci i sudije dužni su da djecu obavijeste direktno ili putem Stručne službe o ishodu predmeta, te da ih obavijeste o njihovom pravu da traže pravni lijek. Tužioci i sudije su dužni da o svojoj odluci (optuženju/pritvoru, puštanju iz pritvora/oslobađajućoj ili osuđujućoj presudi za učinioca) obavijeste dijete, djetetove roditelje i centar za socijalni rad.

Tužioci i sudije su dužni i da, već prilikom saslušanja djeteta, obavijeste dijete i o pravu da zahtijeva da mu se pričinjena šteta (materijalna, nematerijalna), nastala usljed izvršenja krivičnog dela, nadoknadi.

Mjera 3: Pravni savjet i informisanje djeteta žrtve nasilja i/ili iskorištavanja

Šta: Pravni savjeti i informisanje djece žrtava nasilja i/ili pojašnjavanje prava koja im pripadaju i pravnih postupaka koji im stoje na raspolaganju u svrhu njihove zaštite.

Ko: Pravni zastupnik sa spiska advokata (članova Advokatske komore) obučen za rad sa djecom koji se dodjeljuje djetetu na zahtjev centra za socijalni rad, pravni zastupnik kojeg je djetetu dodijelio Sud (krivični, prekršajni i građanski).

Kada: U svim fazama postupka za zaštitu djeteta žrtve nasilja i/ili iskorištavanja.

Kako: Na prijedlog državnog tužioca (Stručna služba u pisanom nalazu i mišljenju može preporučiti postavljenje punomoćnika djetetu oštećenom i svjedoku u krivičnom postupku), centra za socijalni rad ili po službenoj dužnosti, sudija, odnosno predsjednik vijeća kad ocijeni da je to u interesu zaštite njegove ličnosti, u skladu sa zahtjevima pravičnosti, može postaviti djetetu punomoćnika iz reda advokata koji su specijalizovani za rad sa djecom.

Pravo na besplatnu pravnu pomoć u skladu sa Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći imaju djeca koja su žrtve krivičnog djela nasilje u porodici ili u porodičnoj zajednici i trgovina ljudima.

Pravni zastupnik koji se postavlja predstavlja iz redova advokata, od strane sudije, obavijestiti će dijete na jeziku koji dijete razumije i na djeci primjeren način o:

- zakonskoj proceduri u vezi sa zaštitom djeteta;
- pravima djeteta tokom postupka;
- pravnim lijekovima koji su dostupni djetetu (postupak ostvarivanja prava na nadoknadu).

Kontrolna lista za stručne službe državnog tužilaštva/suda koje rade sa djecom žrtvama i svjedocima nasilja nad djecom i/ili iskorištavanja djece

Prije i tokom sudskog postupka

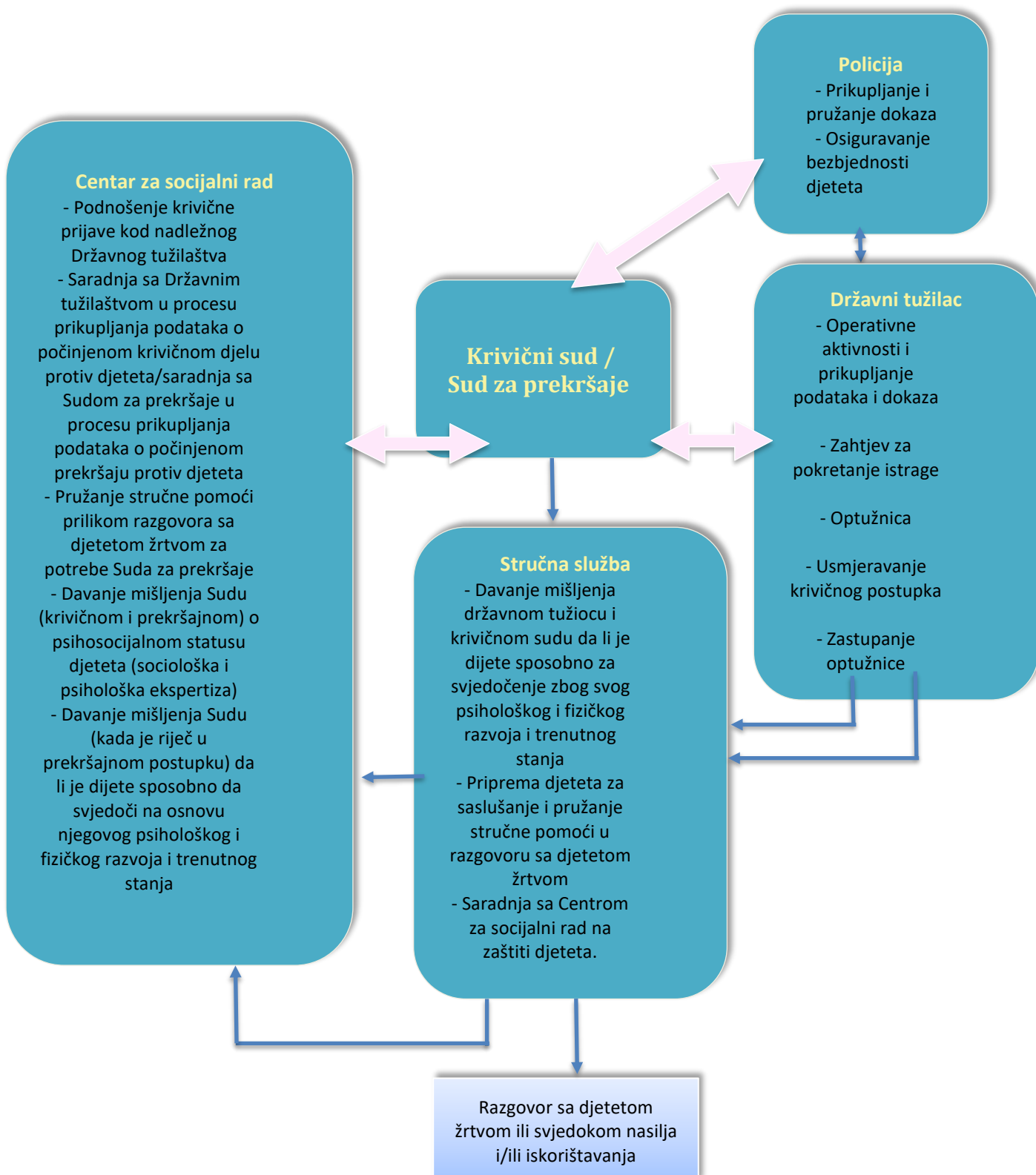
- ✓ Rani informativni sastanak može ublažiti osjećaj brige i osigurati da dijete ima tačne informacije, smanjiti retraumatizaciju.
- ✓ Objasnite djetetu svrhu i proces procjene pred Stručnom službom, podstaknite dijete da vam postavlja pitanja.
- ✓ Utvrdite sve posebne izazove ili uslove: fizičko, emocionalno i mentalno zdravlje, kao i iskustvo prethodne viktimizacije. Pitajte dijete postoji li nešto posebno što bi željelo da znate o njemu.
- ✓ U obzir uzmite emocionalno stanje, koncentraciju, zamor djeteta. Posmatranjem možete ocijeniti sposobnost djeteta da sjedi, sluša, slijedi instrukcije i fokusira se.
- ✓ Utvrdite potrebe djeteta u vezi krivičnog postupka ili nedoumice u vezi sa svjedočenjem.
- ✓ Objasnite djetetu da će razgovarati sa državnim tužiocem/sudijom i odgovarati na pitanja o tome što se dogodilo.
- ✓ Planirajte da djeca i ranjivi svjedoci svjedoče ranije tokom dana, shodno njihovom uobičajenom dnevnom ritmu i aktivnostima (npr. neka djeca se dodatno uznemire ako zbog saslušanja izostanu iz škole).
- ✓ Obezbijedite siguran i zaseban prostor u državnom tužilaštvu/sudu za boravak djece prilagođen njihovim potrebama.
- ✓ Možda će biti potrebno pružiti djetetu podršku u suočavanju sa ishodom postupka, bilo da je riječ o optužnom prijedlogu, potvrđivanju krivice ili oslobađajućoj presudi.

Kontrolna lista za državne tužioce i sudije tokom postupka kada su djeca žrtve i svjedoci nasilja i/ili iskorištavanja

Tokom sudskog postupka

- ✓ Hitno i bez odlaganja započeti postupak.
- ✓ Djetetu objasnite postupak i njegovu ulogu u istom.
- ✓ Ohrabrite dijete da traži pojašnjenje i ispravi eventualne greške tokom saslušanja.
- ✓ Obavijestite dijete o njegovim zakonom zaštićenim pravima u postupku, uključujući pravo na naknadu štete, pravni lijek .
- ✓ Obezbijedite punomoćnika djetetu sa liste advokata specijalizovanih za rad sa djecom u krivičnom postupku ili ih uputite na ostvarivanje prava na besplatnu pravnu pomoć.
- ✓ Obezbijedite da se dijete jednom saslušava (u izuzetnim okolnostima najviše dva puta) kako bi se smanjila mogućnost ponovne viktimizacije.
- ✓ Odobrite upotrebu audio-video linka u posebno dizajniranim prostorijama prilagođenim djeci kako dijete ne bi moralo da boravi u sudnici sa svim strankama u postupku, čime se sprječava ponovna viktimizaciju.
- ✓ Saslušajte dijete sveobuhvatno.
- ✓ Poseban tretman: Ukoliko audiovizuelna tehnika nije dostupna, djetetu žrtvi/svjedoku može biti dozvoljeno da svjedoči pred sudijom (u prekršajnom postupku) uz podršku socijalnog radnika/ako je to moguće u okruženju koje odgovara potrebama djeteta.
- ✓ Zaštitite dijete od suočavanja sa osumnjičenim/okrivljenim.
- ✓ Osigurajte i bezbjedno okruženje za dijete-svjedoka sprečavanjem da se dijete sretne sa učinocem u službenim prostorijama. (prekršajni postupak)
- ✓ Osigurajte privatnost djeteta, isključite javnost iz postupka.

Slika 6: Tok saradnje između relevantnih institucija u pravnoj/sudskoj zaštiti djece

PRILOG 1 Primjer obrasca za konferenciju slučaja

A. Detalji o djetetu		
Ime i prezime		
B. Detalji konferencije slučaja		
Učesnici konferencije slučaja	Ime	Organizacija/Institucija
C. Svrha konferencije slučaja		
D. Ključne odluke		
E. Plan praćenja/radnji		
Radnja	Odgovorna osoba	Krajnji rok

PRILOG 2 Primjer individualnog plana slučaja – CSR

A. Detalji o djetetu		
Prezime djeteta		
Ime djeteta		
Pol:	M	Ž
Datum rođenja (dd/mm/gg)		Na dan izrade plana slučaja starost djeteta:

B. Datum izrade individualnog plana slučaja i uključeni učesnici			
Datum izrade plana slučaja (dd/mm/gg)			Ciljni datum pregleda (dd/mm/gg)
Da li je dijete bilo uključeno u izradu plana slučaja?	Da Ne Ako je odgovor Ne, objasnite zašto:	Dijete razumije i pristaje na ovaj plan	Da Ne Ako je odgovor Ne, objasnite zašto:
Osobe uključene u izradu plana slučaja	Ime	Veza sa djetetom	

C. Individualni plan slučaja
Ciljevi plana slučaja:
Šta je potrebno učiniti kako bi se ovaj cilj postigao:
Vremenski okvir za postizanje cilja:

Koje intervencije je potrebno preduzeti kako bi se postigao cilj ovog slučaja?

	(1) Direktna intervencija u vidu usluge CSR-a
--	---

	Direktne intervencije u vidu usluga namijenjene su jačanju porodičnog funkcionisanja i rješavanju pitanja koja izazivaju zabrinutost u vezi sa zaštitom tako da dijete ostane u kući ili može biti ponovo integrisano u porodicu nakon što se takva pitanja riješe.
	(2) Upućivanje ustanovama/organizacijama ili službama za podršku jačanju porodice/rješavanje pitanja problema zaštite Intervencije uključuju upotrebu organizacija ili usluga u zajednici kako bi se riješila pitanja potrebe za jačanjem porodice i pitanja vezana za zaštitu djeteta, npr. savjetovanje, ekonomske mogućnosti, zloupotreba opojnih droga ili psihijatrijski tretman roditelja/staratelja;
	(3) Dijete smješteno u hraniteljsku porodicu dok se problemi u kući ne riješe i dok ne bude moguća reintegracija s roditeljima ili članovima šire ili uže porodice.
	(4) Procedure usvajanja koje treba pratiti.

D. Akcioni plan za sprovođenje individualnog plana

Intervencije u slučaju	Radnje i zadaci	Odgovornost	Vremenski okvir

PRILOG 3 Primjer za pregled plana

A. Detalji pregleda plana	
IME/PREZIME djeteta	
Datum pregleda plana	
Razlozi zbog kojih su pokrenuta pitanja zaštite	
Trenutna situacija u pogledu zbrinjavanja (sa roditeljem /roditeljima, ustanova za smještaj, hraniteljska porodica, srodnička hraniteljska porodica/sa članovima porodice, usvajanje itd.)	
B. Pregled plana	
<i>Navedite sve značajne promjene/događaje kod djeteta i/ili u porodičnim okolnostima, od procjene ili prethodnog kontakta za praćenje. Da li je bilo koja od ovih promjena negativno uticala na dijete? Objasnite.</i>	
C. Tamo gdje je potrebno, svakom domenu mogu se dodati novi ciljevi i radnje koje treba preduzeti.	

D. Učesnici uključeni u pregled		
Da li je dijete bilo uključeno u reviziju Plana zbrinjavanja?	DA	NE Objasnite zašto:
Osobe uključene u reviziju plana slučaja	Ime	Veza sa djetetom
Sljedeći planirani datum pregleda		